

V2/01 A

fakulta architektury

diplomová práce

řešení bloku v centru Liberce

Martin Pour

červen 2001

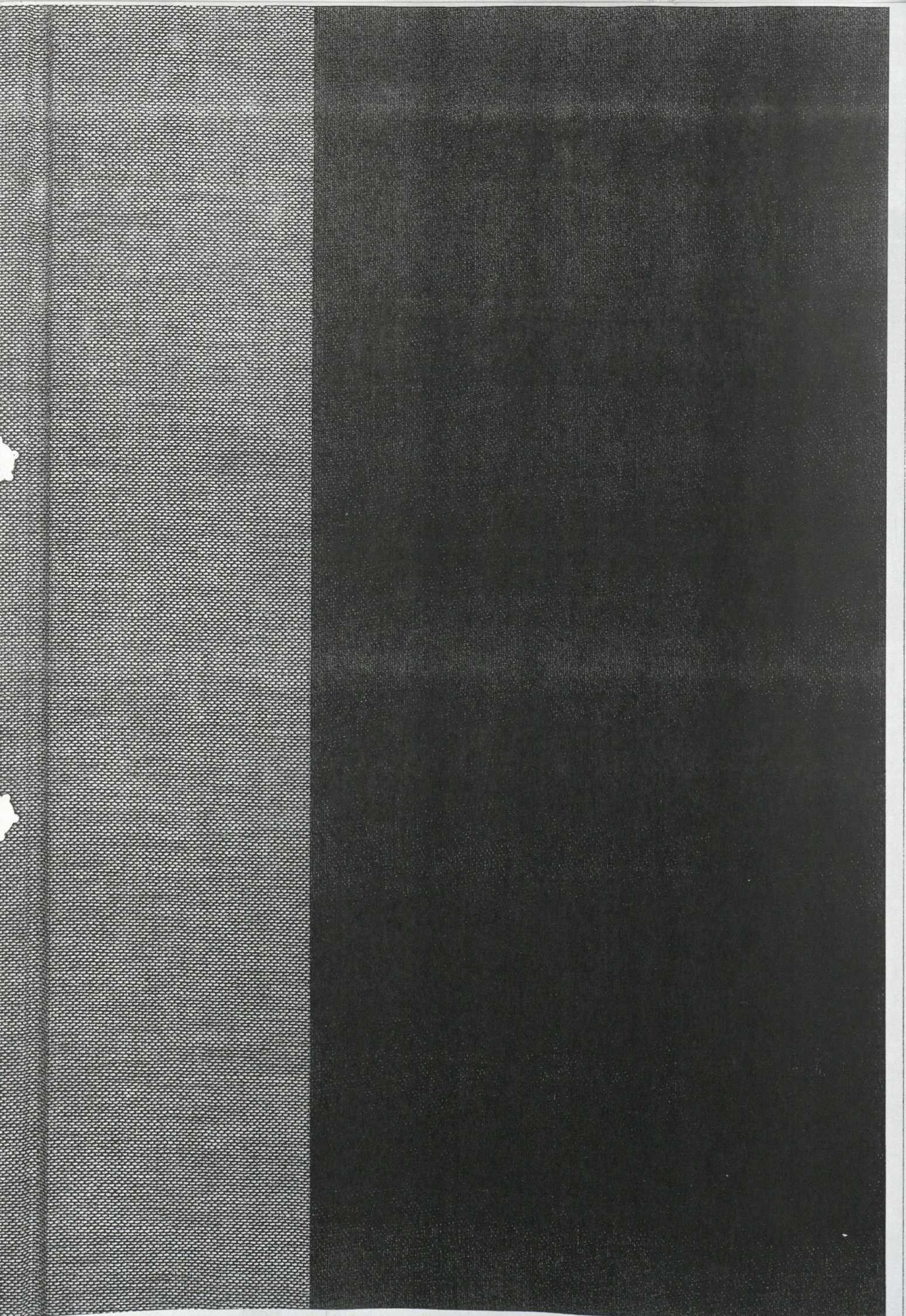
originál diplomové práce

výkresová dokumentace

model

jsou k dispozici na fakultě

architektury

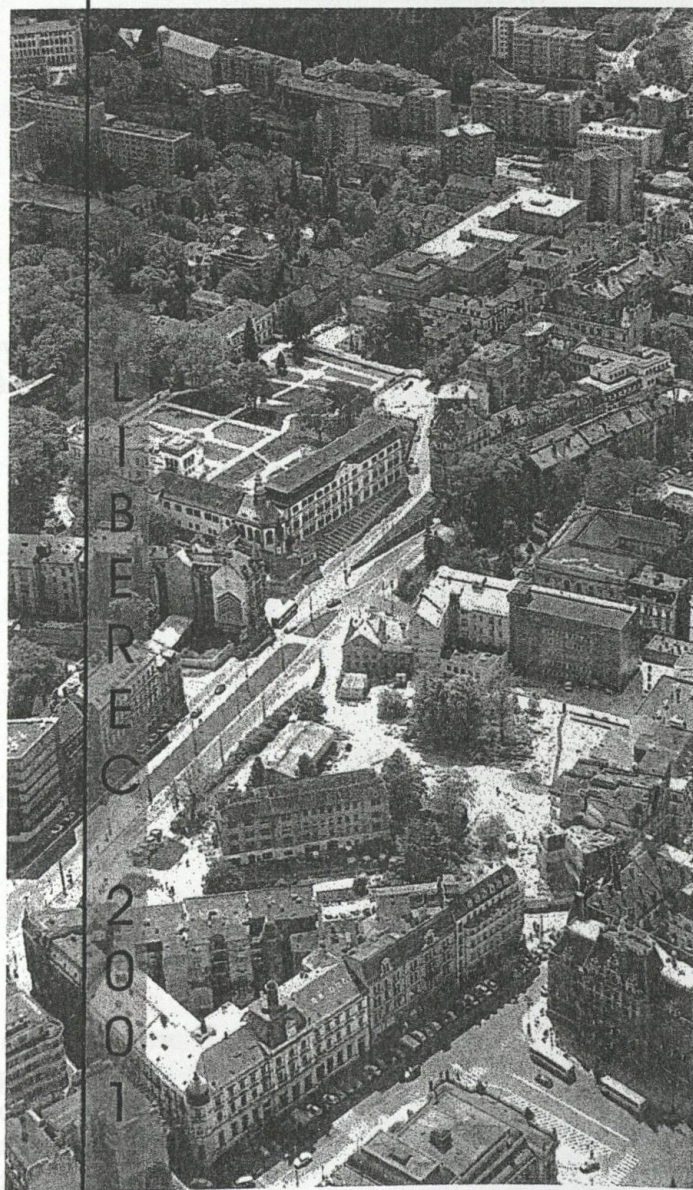
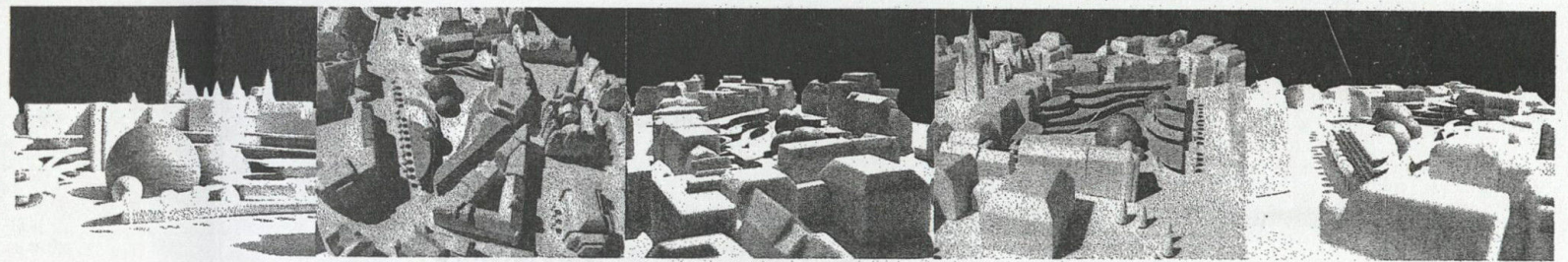
TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA ARCHITEKTURY

Diplomová práce
Rozbor místa a úkolu

2001

MARTIN POUR

Řešení bloku v centru Liberce

Vedoucí diplomové práce: prof.ing.arch.akad.arch. Jiří Suchomel
Konzultant: ing.arch. Helena Jiskrová
Vypracoval: Martin Pour
Akademický rok: 2000/ 2001

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA ARCHITEKTURY

katedra architektury

Akademický rok 2000/2001

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Martina Poura

35 01 8 Architektura

doucí katedry Vám ve smyslu zákona o vysokých školách č. 111/1998 Sb. určuje tuto
diplomovou práci:

zev tématu:

Řešení bloku v centru Liberce

Zásady pro vypracování:

to:

k vymezený náměstím F.X.Šaldy, Palachovou, Felberovou ulicí, náměstím dr.E.Beneše a
í 5. května

mentář:

dmětem je urbanistické a architektonické řešení dnes převážně volného bloku v centru
sta. Toto území, mimořádně cenné pro současný i budoucí rozvoj města je v současnosti
dmětem připravované architektonické soutěže. Je jediným souvislým volným prostorem
storickém centru Liberce, umožňujícím v budoucnu realizovat významné budovy a
ejné prostory zásadního významu. Na řešení zadaného prostoru byla v minulosti
acována řada urbanistických a architektonických návrhů, z nichž žádný nebyl realizován.

hy o budoucím uspořádání místa by proto měly zvažovat nejen momentálně vnímané
eby města (odpočinek v zeleni, nákupní příležitosti, rozvoj městské administrativy,

garážování aut atd.), ale měly by zejména prozkoumat a koncepčně řešit i potřeby města v budoucnu. Jednou z důležitých rovin těchto úvah je i nalezení vhodné proporce mezi komerčním a nekomerčním využitím daného místa.

Požadované výkony:

A - seznam příloh

B - Rozbor místa a úkolu

Poznámka:

Předpokládán je esej s obrazovým doprovodem, dokládající autorovo vnímání a interpretaci daného místa a úkolu.

C - Návrh (povinný rozsah)

C.1 - situace širších vztahů M 1:500

C.2 - půdorysy hlavních podlaží a úrovní navrhovaných budov M 1:200

C.3 - charakteristické řezy M 1:200

C.4 - pohledy M 1:200

C.5 - vybraná část budovy - půdorys s vnitřním zařízením M 1:50

C.6 - vybraná část budovy - řez M 1:50

C.7 - perspektivní pohledy vnější (zákresy do fotografií)

C.8 - perspektivy hlavních vnitřních prostor

C.9 - detail fasády (pohled, řez, půdorys) M 1:10

C.10 - schéma užitých materiálů a barev

C.11 - průvodní zpráva a technická zpráva

C.12 - model M 1:500 budovy a nejbližšího okolí v rozsahu dokládajícím autorský záměr.

Vedoucí diplomové práce:

prof.ing.arch.akad.arch. Jiří Suchomel

Konzultant:

Ing. arch. Helena Jiskrová

Zadání diplomové práce:

19. 2. 2001

Termín odevzdání diplomové práce:

25. 5. 2001

prof.ing.arch.akad.arch. Jiří Suchomel
vedoucí katedry

Ing. arch. Zdeněk Lukeš
děkan

V Liberci dne 19. 2. 2001

Prohlášení

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon

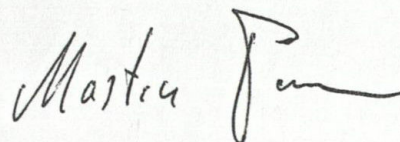
Č. 121/2000. o právu autorském, zejména §60 (školní dílo) a §35 (o nevýdělečném užití díla k vnitřní potřebě školy).

Beru na vědomí, že TUL má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé práce a prohlašuji, že s o u h l a s í m s případným užitím mé práce (prodej, zapůjčení apod.).

Jsem si vědom toho, že užít své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše).

Datum: 24. 5. 2001

Podpis:

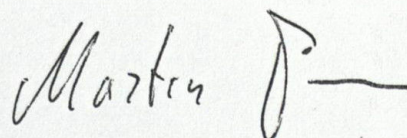

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Řešení bloku v centru Liberce“ vypracoval samostatně a seznam použité literatury přikládám.

Děkuji vedoucímu diplomové práce prof. ing. arch. akad.arch. Jiřímu Suchomelovi a konzultance ing. arch. Heleně Jiskrové za poskytnutou pomoc a odborné vedení této diplomové práce.

V Hořicích 24. 5. 2001

Martin Pour

1. CHARAKTERISTIKA A PŮVOD NÁZVU MĚSTA LIBEREC.....	2
2. HISTORICKO-URBANISTICKÝ VÝVOJ MĚSTA V ČASOVÝCH OBDOBÍCH.....	3
2.1. LIBERECKÁ ARCHITEKTURA V LETECH 1352 – 1914.....	3
2.1.1. ZASTAVOVACÍ PLÁN PŘESTAVBY HISTORICKÉHO CENTRA	5
2.1.2. VÝSTAVBA MĚSTSKÝCH DOMINANT – KONEC 19. STOLETÍ A ZAČÁTEK 20. STOLETÍ	5
2.1.3. PŘESTAVBA ULICE 5. KVĚTNA.....	8
2.1.4. VÝVOJ ŠALDOVA NÁMĚSTÍ,.....	9
2.1.5. CELKOVÝ ÚZEMNÍ PLÁN – CAMILLO SITTE.....	10
2.1.6. LIBERECKÉ MUZEUM	11
2.1.7. MĚSTSKÉ LÁZNĚ	11
2.1.8. OBCHODNÍ A ŽIVNOSTENSKÁ KOMORA	11
2.1.9. DALŠÍ STAVBY	11
2.2. LIBERECKÁ ARCHITEKTURA ZA PRVNÍ REPUBLIKY V LETECH 1918 – 1938.....	12
2.2.1. VZNIK ÚZEMNĚ PLÁNOVACÍHO ODDĚLENÍ	12
2.2.2. ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ MĚSTA.....	12
2.2.3. VZNIK BYTOVÝCH DRUŽSTEV.....	12
2.2.4. DALŠÍ VÝSTAVNÉ VEŘEJNÉ BUDOVY.....	13
2.2.5. PŘESTAVBA DOLNÍHO CENTRA MĚSTA – SOUKENNÉ NÁMĚSTÍ	13
2.3. LIBERECKÁ ARCHITEKTURA V LETECH 1938 – 1945.....	14
2.3.1. JEDNÁNÍ O VYTVOŘENÍ VELKÉHO LIBERCE	14
2.3.2. NOVÝ ÚZEMNÍ PLÁN RADY KERLA	14
2.3.3. VÝSTAVBA MENŠÍCH SÍDLIŠŤ	14
2.3.4. SHRNUÍ OBDOBÍ	14
2.4. LIBERECKÁ ARCHITEKTURA V 50. LETECH PO OSVOBOZENÍ	14
2.5. LIBERECKÁ ARCHITEKTURA OD 60. LET DO KONCE 20. STOLETÍ	15
3. ROZBOR MÍSTA.....	19
3.1. VZNIK A POSTUPNÝ VÝVOJ MÍSTA ZADANÉHO ÚKOLU	19
3.1.1. PROSTOR MEZI ŠALOUNOVÝM A BENEŠOVÝM NÁMĚSTÍ.....	19
3.1.2. PŘESTAVBA HORNÍHO CENTRA BENEŠOVA NÁMĚSTÍ.....	21
4. VNÍMÁNÍ DANÉHO MÍSTA A ÚKOLU – ESEJ.....	23

4.1. PRVOTNÍ ÚVAHY.....	23
4.1.1. NÁVRAT K PŘÍRODĚ	23
4.1.2. KOMERČNÍ VYUŽITÍ.....	24
4.1.3. REGENERACE.....	24
4.2. ŘEŠENÍ ÚKOLU	24
<u>LITERATURA.....</u>	<u>27</u>

Úvod

Zadaný úkol, řešení volného bloku v centru Liberce, je úkol velice obtížný, protože není jednoduché se zaměřit jen na určitou danou část města a nezmínit se přitom o celkovém historickém vývoji samotného města.

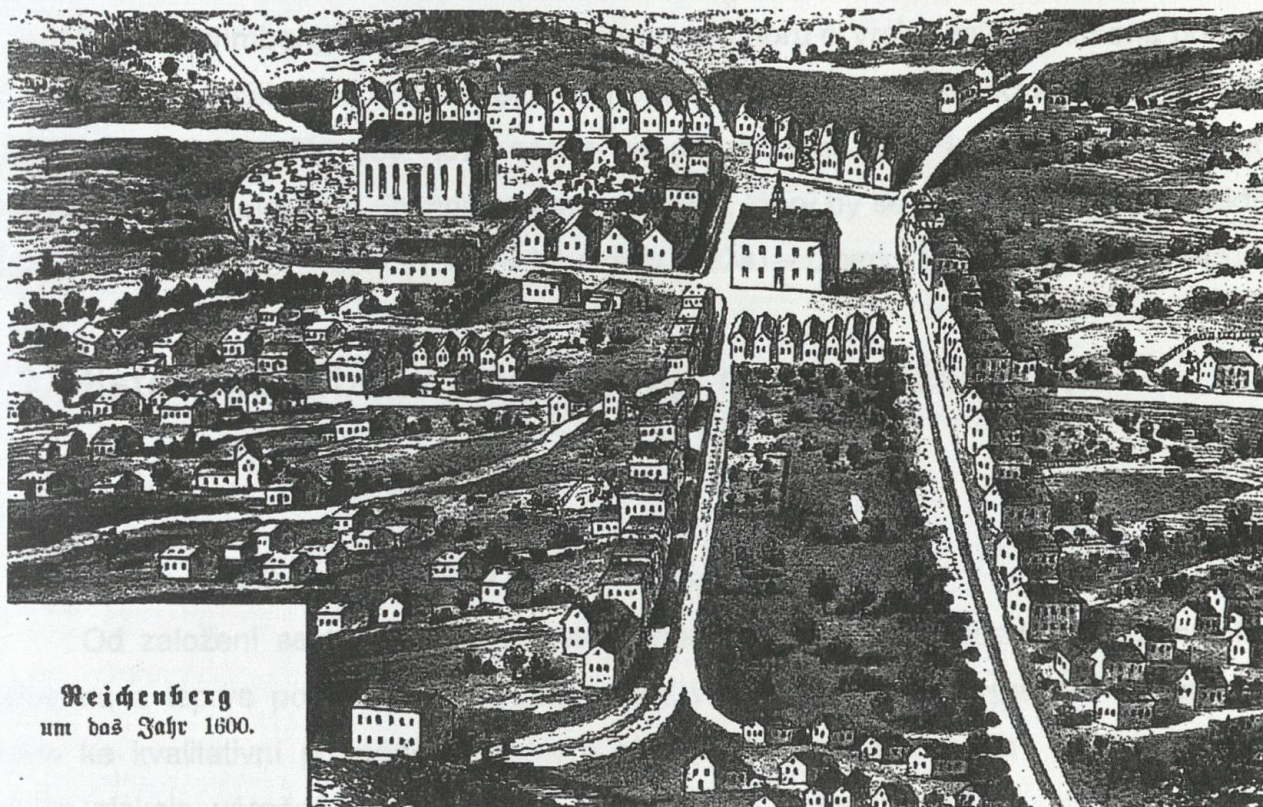
Ve své rozboru místa a úkolu jsem se tedy pokusil historický vývoj předem rozdělit v určité časové posloupnosti na jednotlivé vývojové etapy konkrétních míst, která podle mého názoru nejvíce souvisí s určenou lokalitou města. Přesto nebylo možné průběh vývoje a přeměn celého města i všechny vybrané objekty popsat podrobněji, protože rozsah této práce by byl velice rozsáhlý. Zaměřil jsem se na urbanistický vývoj a budování jen těch nejdůležitějších a nejznámějších dominant především v blízkosti centra, nebo které nejvýrazněji zasáhly do výstavby Liberce. Zároveň by se tedy práce neměla posuzovat přísně chronologicky a historicko vědecky, protože není zcela vyčerpávající a směřuje k určené lokalitě.

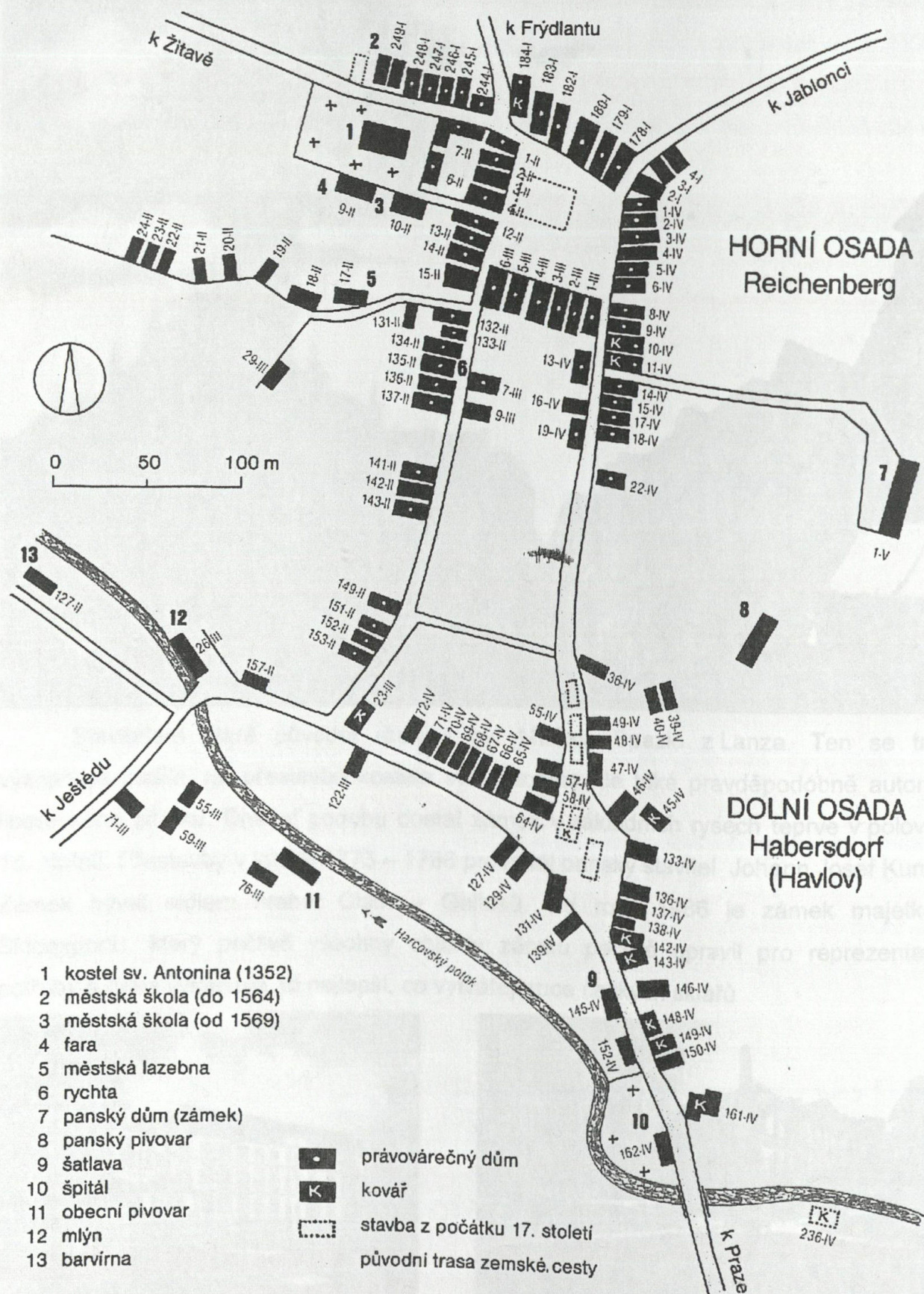
Jsem si vědom, že je ještě mnoho dalších významných historických míst města Liberce, o kterých se nezmiňuji a jsou jistě neméně důležitá a zajímavá.

1. Charakteristika a původ názvu města Liberec

Dnes krajské, město Liberec leží v liberecké kotlině mezi Jizerskými horami a Ještědským hřbetem. Nadmořská výška před radnicí dosahuje 373 metrů. Jeho historie sahá do doby, kdy těmito místy vedly obchodní cesty. Jelikož přechod Ještědského hřebene byl pro obchodníky se zbožím příliš náročný, bylo nutné vytvořit místo pro odbočinek. Nejstarší osada na území Liberce se nacházela na prastaré zemské cestě vedoucí z nitra Čech do Lužice, za jejím přechodem přes Harcovský potok, v místech souběhu dnešních ulic Moskevské a Revoluční. První písemné zprávy o osadě odvádějící papežské desátky jsou z roku 1352. Rekonstrukcí původního zastavění Liberce, kterou provedl v roce 1913 Ludwig Hübner, se prokázalo, že ještě koncem 16.století se osídlení Liberce soustřeďovalo do dvou zřetelně od sebe oddělených sídelních útvarů, které spojovala zemská cesta v trase dnešní Moskevské ulice. Zjišťování nejstaršího zastavění v terénu bylo velice obtížné a prakticky nemožné, protože se vesměs jednalo o dřevěné objekty, po nichž se při následných přestavbách nezachovaly žádné stopy. Dá se ale předpokládat, že nové domy v okolí tržišť byly tradičně stavěny na místech starších a během staletí se měnila pouze jejich orientace a půdorys. Podle nepravidelného

zastavění je možné usuzovat, že dolní osada je starší než horní. Ta je již uspořádána plánovitěji kolem přibližně čtvercovitého tržiště – dnešního Benešova náměstí.

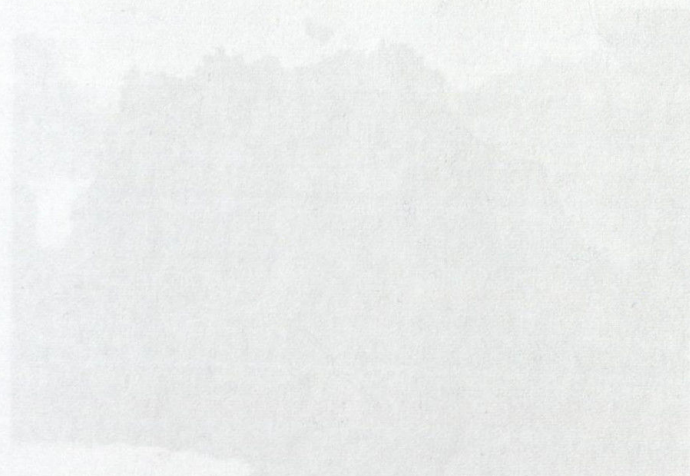
Z plánu města z konce 16. století je patrné, že obě původní osady nenesly dnešní název města Liberec.

Původ města Liberec byl předmětem mnoha diskusí a hypotéz, které asi nikdy nebudou jednoznačně uzavřeny. Nejstarší názvy pocházejí z roku 1352 (Reychinberch) a roku 1369 (Reichmberg). Přípona – berg znamenala horu či vrch a reich znamená bohatý. Nejpravděpodobněji bylo toto jméno přineseno kolonisty z Německa, kteří si jako zakladatelé osady přáli aby nová osada na onom vrchu byla jednou bohatá. Český ekvivalent prošel dlouhým etymologickým vývojem, který by se dal stručně vyjádřit takto: Rychberk (1545) – Lychberk (1592) – Libercum (1634) – Liberck (1790) – Liberec (1845).

2. Historicko-urbanistický vývoj města v časových obdobích

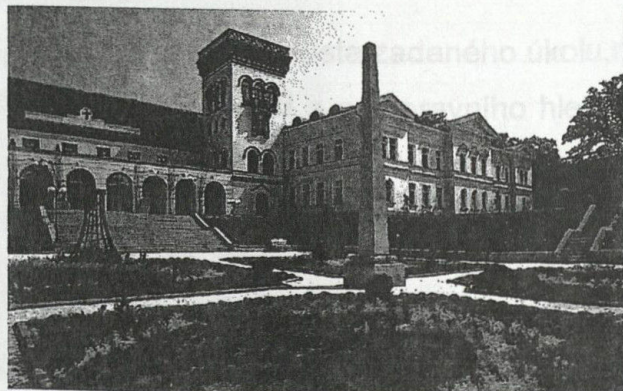
2.1. Liberecká architektura v letech 1352 – 1914

Od založení se Liberec vyvíjel jako řemeslné a obchodní středisko regionálního významu a teprve po vymření Bibrštejnů, kdy v roce 1558 koupili panství Redernové, došlo ke kvalitativní proměně charakteru obce. Byla tam přenesena správa panství, osada získala várečné a tržní právo. V roce 1577 písemně potvrdil císař Rudolf II. povýšení obce na město a vedle pláteníků se zde usazovali první soukeníci. To vše se promítlo do vzhledu města. Dosud v dřevěné zástavbě vyrůstají první kamenné budovy – zámek, kostel sv. Antonína a stará renesanční radnice na Staroměstském náměstí – dnešním Benešově náměstí. Její stavba byla zahájena v roce 1599, dokončena v roce 1603, ale v roce 1893 byla zbořena.

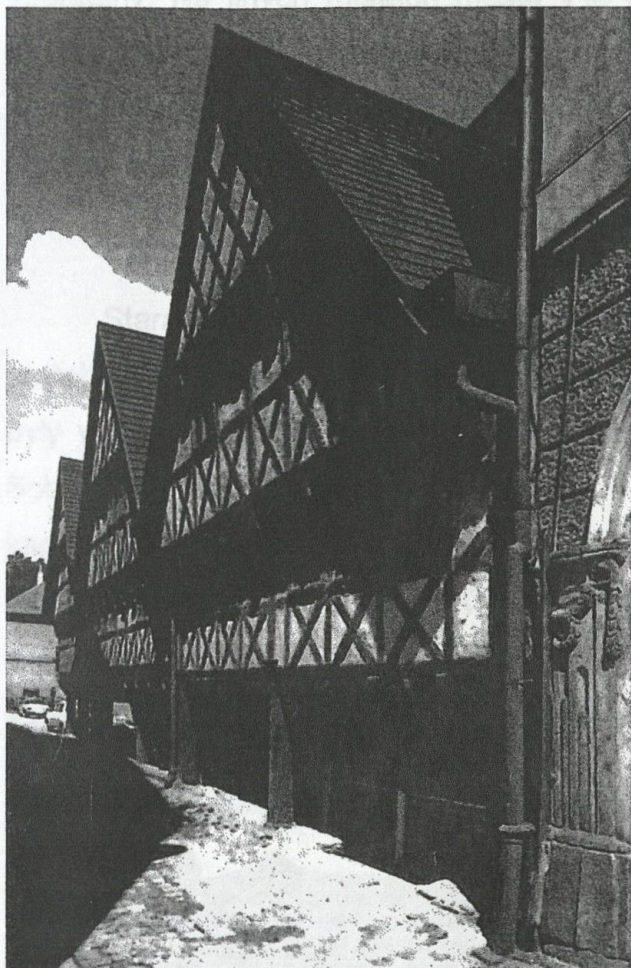

Stavitelem staré původní radnice byl Markus Spazio z Lanza. Ten se také významně podílel na přestavbě kostela sv. Antonína. Je také pravděpodobně autorem libereckého zámku. Dnešní podobu dostal zámek v základních rysech teprve v polovině 18. století. Přestavby v letech 1773 – 1786 prováděl panský stavitel Johann Josef Kunze. Zámek býval sídlem hrabat Clam – Gallasů. Od roku 1986 je zámek majetkem Skloexportu, který pečlivě všechny objekty zámku pečlivě upravil pro reprezentační potřeby a dnes vystavuje to nejlepší, co vytvářejí ruce českých sklářů

V této redernovské tradici pokračoval založením Nového města a podporou textilních řemesel i Albrecht z Valdštejna. Jeho dobu nám připomíná půdorys Sokolovského náměstí a typ výstavby ve Větrné uličce – tzv. hrázděné domky.

Název „Valdštejnské domky“ je velice pozoruhodný, neboť byly vystavěny teprve několik desetiletí po smrti Albrechta z Valdštejna v letech 1678 – 1781 a jsou dnes jedinou a nejstarší dochovanou památkou na tento klasický typ měšťanských domů, které kdysi zdobily celé Nové Město. Tyto domy sloužily původně řemeslníkům hlavně soukeníkům. Pravděpodobně nejvíce upoutávaly pozornost kolemjdoucích každoročně zde konané vánoční trhy. Postupem času tyto cenné objekty chátraly do té míry, že ohrožovaly své okolí. Začalo se uvažovat o případném zboření, kterému unikly zásluhou sousední Střední průmyslové školy stavební. Její studenti a profesori

v roce 1953 zahájili náročnou rekonstrukci a zachovali tak vzácnou památku na libereckou historii.

V roce 1807 bylo vydáno nařízení o zákazu výstavby dřevěných vudov, což vyvolalo rychlé přebudování středu města. Do období před tímto nařízením patří další dodnes zachovalá památka – Šolcův dům. V roce 1771 si ho dal postavit kupec plátna Bedřich Šolc v dnešní ulici U Jezů. V 80. letech 20. století byl dům rekonstruován a

v současné době v této krásné a ojedinělé stavbě sídlí Správa chráněné krajinné oblasti Jizerských hor.

Počátek 19. Století znamenal další rozvoj textilního průmyslu a tedy průmyslové architektury. Do poloviny století se také zlepšilo silniční spojení s okolním světem. V roce 1850 získala bohatnoucí průmyslové město zvláštní statut samostatného města se sídlem vyšších státních úřadů a institucí. V této době byl Liberec druhým největším městem v Čechách hned po Praze. Byly tam tři konzulát, 50 textilních továren, 60 továren kovoprůmyslu, mimo jiné i na výrobu automobilů RAF (Reichenberger Automobil – Fabrik).

Rychlý vývoj s sebou kromě pozitiv zákonitě přinášel i negativa, která do té byla bezvýznamnému městečku cizí. Především se jednalo o nebývale rychle rostoucí počet obyvatel, s tím související nedostatek ubytovacích kapacit, nedostatek volných stavebních parcel a v neposlední řadě také zvyšující se požadavky na lepší dopravní spojení se zbytkem Čech, s Rakouskem a Německem. Rostoucí počet obyvatel vedl ke zvyšování a zhušťování zástavby, což spolu s rostoucí průmyslovou výrobou zhoršovalo dopravní průjezdnost městem. V nejkritičtějších místech řešila městská rada problém pouhým vykoupením nejproblematictějších objektů a jejich zbouráním, což bylo řešení zcela nekoncepční.

První urbanistický zásah do městského půdorysu je spojen se zahájením provozu na železniční trati Pardubice – Liberec v roce 1859. Kromě nezbytné nádražní budovy, která byla postavena v oblasti zvané Jeřám, tehdy vznikla i přímá linka třídy 1. máje, která zajišťovala odpovídající spojení nádraží s městem. Ta byla ještě do konce století po obou stranách obestavěna vícepatrovými historizujícími budovami a stala se rušnou obchodní tepnou.

Podobně ojedinělým zásahem bylo i vybudování rovné a široké Hanychovské ulice v roce 1875, která se nachází v jižní části Jeřábu. Založena byla z důvodu zajištění práce pro nezaměstnané, podobně jako ulice Na Skřivanech.

Pro horní historické centrum Liberce, tím lokalitu daného místa zadaného úkolu, má velký význam další změna v uliční síti, která byla nejrozsáhlejší a z dopravního hlediska nejúspěšnější. Bylo to v roce 1875 proražení nových ulic Sokolovské a Palachovy a v roce 1885 ulice Rumunské, které měly odvést tranzitní dopravu z Benešova náměstí.

2.1.1. Zastavovací plán přestavby historického centra

V 80. letech 19. století tedy začala velkorysá přestavba historického centra, nemající v té době nikde v Čechách obdoby. Zcela změnila vzhled historického centra Liberce a vtiskla mu ráz skutečné metropole severu. Tehdy vyrostly významné

dominanty. Zastavovací plán Benešova náměstí vypracovala skupina architektů pod vedením městského architekta Adolfa Kaulferse. Tento plán, který zcela změnil vzhled starého trhového náměstí, počítal s výstavbou nové radnice, nového divadla, pošty, spořitelny. Na jiných místech města v té době byly postaveny další významné budovy muzea, obchodní komory, lázní, hráz přehrady a byla zřízena tramvajová linka. Představitelé města chtěli postavením nových, dosud chybějících budov, zejména radnice, promítnout vzrůstající význam Liberce i do jejího vnějšího vzhledu.

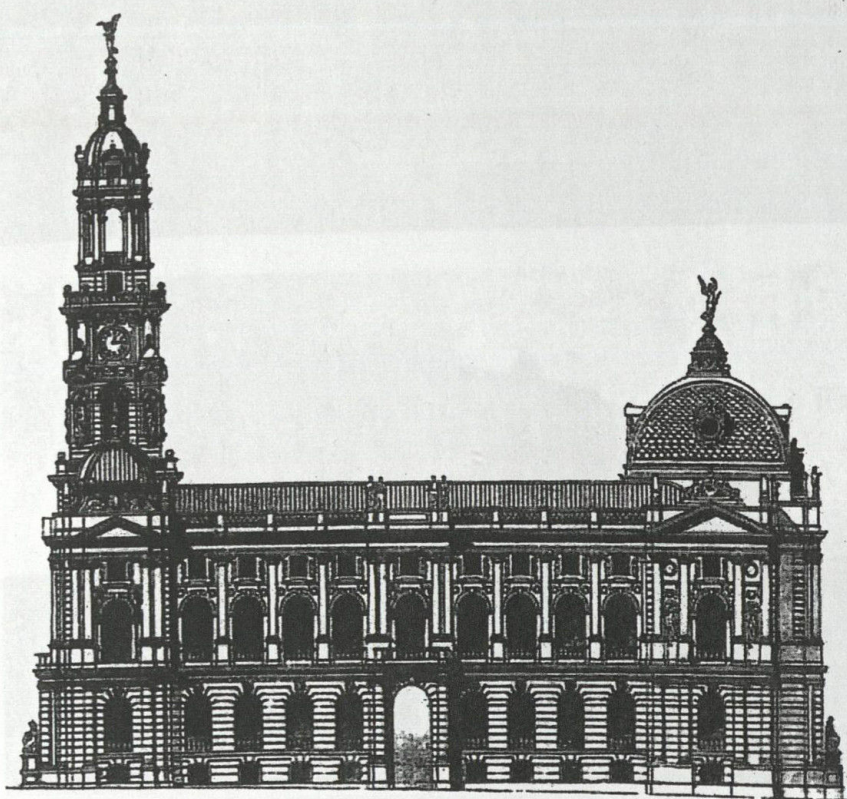
2.1.2. Výstavba městských dominant – konec 19. století a začátek 20. století

Stará radnice dimenzovaná na středověké poměry už dlouho nevyhovovala potřebám rozšiřující se městské správy. Za nejvhodnější prostor pro plánovanou stavbu byly vybrány volné a neupravené pozemky těsně za domy na severní straně náměstí. Souběžně s plány na budování radnice se začalo vážně počítat i s výstavbou nového kamenného divadla. V zastavovacím plánu se počítalo s jeho výstavbou na Staroměstském náměstí až po úvoz v místech dnešní Sokolské ulice. V těchto místech bývala dlouho neupravená plocha zvaná Grundel (Dolík).

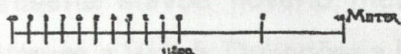

V roce 1865 byla na východní straně tohoto prostoru postavena neuváženě rozložitá budova tělocvičny. Protože však nezapadala do urbanistického záměru přestavby centra, musela být po dvaceti letech zbourána. Severní fronta domů náměstí byla v roce 1888 celá asanována a na jejím místě vyrostla nová radnice podle návrhu

vídeňského architekta Neumanna. Na stavbu nové radnice byla v roce 1887 vyhlášena městským zastupitelstvem soutěž na nejlepší projekt. Nakonec se sešlo celkem devět návrhů. Odbornou komisí byla za nejlepší označena práce vídeňského architekta F. Neumanna. Soutěžní návrh z ateliéru Hanse Miksche a Heinricha a Niedzielského byl hodnocen jako druhý nejlepší.

SEITENFACADE

Na rozdíl od vítězného projektu se vyznačoval dokonalou proporčností a harmonií forem vycházejících z italské renesance. Právě proto ale nebyl realizován. V zadavatelských podmínkách se totiž objevil požadavek, aby návrh vycházel z německé renesance. Nová radnice měla symbolizovat význam města v rámci českých zemí i monarchie. Proto musela být náležitě velká a honosná. Jenom tak mohla vyjádřit vedoucí postavení Liberce jako nejvýznamnějšího německého sídla v Čechách.

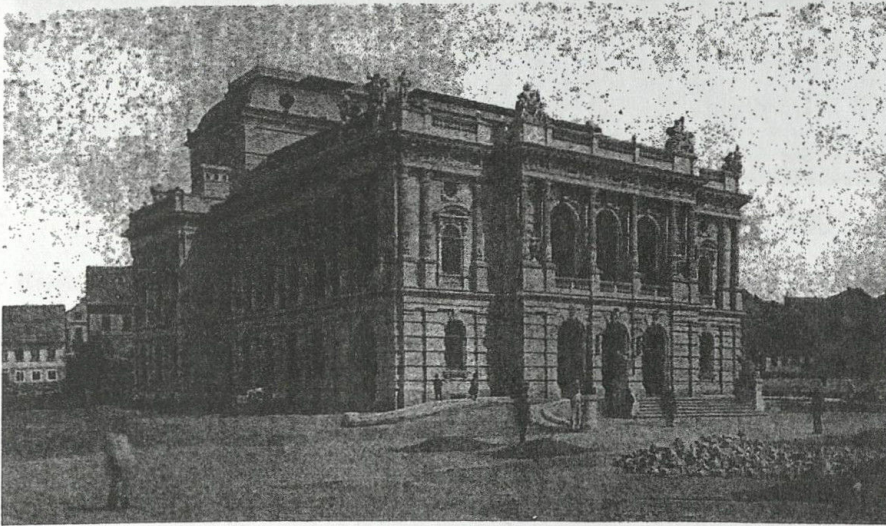
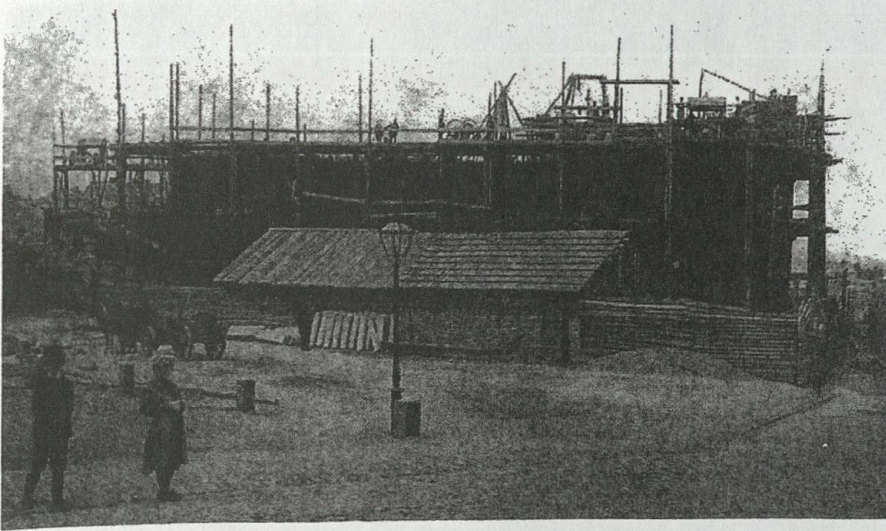
Dokončena byla v roce 1893, kdy byla zároveň zbourána i stará radnice.

...dokončení budovy v libereckém zámku byl za novorenesanční symetrický
...V roce 1888 jej nechal
...Antoni Knížek. Projekt
...během doby měnil.

...z výrostků ze ranní
...budovy v roce 1881 - 85 dostal
...Liberec.

V letech 1883 - 1891 byla
...návrh vídeňského
...architekta (rodilá z Liberce)
...Hanta Miksche a Antona
...postavena
...novorenesanční epifora, která
...dominuje prostoru Zámeckého
...náměstí. Byla postavena na
...místě staré liberecké spořitelny.
...Byla nejstarším peněžním ústavem
...všechny veřejných budov Liberce.

Za budovou radnice byla plocha náměstí rozšířena navážkou a na tomto místě byla v roce 1881 zahájena stavba nového městského divadla podle projektu architektů F. Fellnera a E. Helmera z Vídně. Dokončena byla v roce 1883.

První dokončenou budovou v přestavovaném centru byl ale novorenesanční symetricky řešený dvojdům Okresní spořitelny na nároží Frýdlantské ulice. V roce 1888 jej nechali postavit dva podnikaví stavebníci Franz Werner a lékař Antonín Knížek. Projekt vypracoval liberecký stavitel Hans Miksch. Využití obou domů se během doby měnilo. Jako poslední zde byla vědecká a lidová knihovna.

V roce 1892 se bývalý poštovní úřad přestěhoval do nové budovy za radnicí. Liberecký kavárník Theodor Cloin v této bývalé panské budově vybudoval restauraci s kavárnou, kterou pojmenoval U Pošty. Po úplné rekonstrukci v letech 1981 – 85 dostal interiér pošty původní podobu a kavárna se stala opět vyhledávanou zvláštností Liberce.

V letech 1888 – 1891 byla podle návrhu vídeňského architekta (rodáka z Liberce) Hanse Miksche a Antona Niedzielského postavena novorenesanční spořitelna, která dominuje prostoru Zámeckého náměstí. Byla postavena na místě staré liberecké spořitelny,

kteřá stávala od roku 1807 v dnešní Felberově ulici. Byla nejstarším peněžním ústavem v Liberci a přispívala podstatnou měrou na výstavbu téměř všech veřejných budov Liberci.

Budova pošty postavená v letech 1890 – 1891 trutnovským stavitelem Otto Kuhnem podle návrhu architekta J. Setze, navazuje svou novorenesanční architekturou na okolí významných budov historického centra.

Na nároží Železné ulice, ústící do Benešova náměstí u radnice, byl v roce 1906 vybudován výstavný moderní secesní hotel pojmenovaný Schienhof. Projekt vypracoval jablonecký architekt Robert Hemmerich. Po roce 1945 dostal hotel jména Praha. Od roku 1951 do roku 1982 v něm byly kanceláře Stavoprojektu. Po generální rekonstrukci dokončené v roce 1991 opět sloužil jako hotel.

2.1.3. Přestavba ulice 5. května

Směrem na sever od radnice bezprostředně sousedí se zastavovací lokalitou hlavní komunikační páteř – ulice 5. května (dříve Střelecká). Vzhledem k tomu, že je součástí mého řešení zadaného úkolu, věnuji se vývoji přestavby této ulice podrobněji.

Již z původní staré horní liberecké osady vybíhala cesta směrem k Jizerským horám. Svědčí o tom proluka v severním rohu pravidelně obestavěného tržiště. Původně tam stály jenom čtyři domy bratří Klossových. Cestě se proto říkalo Klossova a její obestavění postupovalo jen zvolna. Teprve založením Filipova města (v okolí dnešního Nerudova náměstí) v místech střelnice libereckých střelců (odtud pochází původní název ulice) přinesl zvýšení významu této spojnice s centrem. Upravená ulice končila kdysi na dnešním Šaldově náměstí, kde od ní odbočovala cesta k panskému dvoru a na Jablonec.

Poměrně úzký vjezd ze Staroměstského náměstí (dnes Benešova) do ulice byl částečně rozšířen po vybudování nové radnice a přestavbě Fouskova domu.

V roce 1889 byl v souvislosti s úpravou celého náměstí zbourán. Na jeho místě byl vystavěn dvojdům s renezanční fasádou, jehož průčelí končí vysokými profilovanými štíty. (Generální rekonstrukce domu byla dokončena v roce 1994).

Původní šířka ulice však dál nevyhovovala zvyšujícím se dopravním požadavkům. Stav se ještě zhoršil, když tam byla roku 1904 přeložena kolej elektrické dráhy do Lidových sadů, vedená původně Sokolskou ulicí kolem pošty. O dalším rozšiřování Střelecké ulice se uvažovalo do 30. let, ale k realizaci došlo až později.

Na nároží dnešní ulice 5. května stával původně přízemní domek, obrácený štítem do ulice. Roku 1866 ho nahradil dům obchodníka Josefa Arnolda se štítem orientovaným k náměstí. Po výstavbě fronty domů vedle pošty se ocitl na mimořádně exponovaném

v roce 1886, když byly vymezeny regulační čáry nové ulice dole k divadlu

nároží a bylo nutné ho nahradit jiným objektem. To se podařilo až v roce 1928, kdy nároží dominuje dům, postavený Ernestem Schäferem.

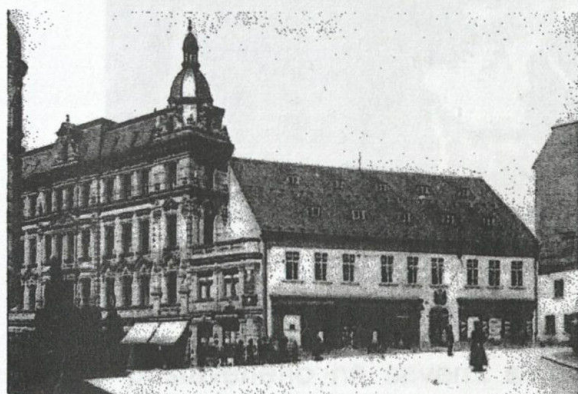
Původní jméno ulice Střelecká připomínají čtyři sochy v čele domu, znázorňující střelce v různých historických obdobích. Ke zbourání domu na pravé straně ulice a její rozšíření na 16 m došlo až v roce 1946. Ve zbylém domě byl v roce 1966 nejprve proražen průchod a v roce 1993 byla na jeho místě postavena nová budova Komerční banky.

Dopravní problémy způsobené nedostatečnou šířkou mělo částečně vyřešit vybudování nové Klotyldiny (Ludmiliny) ulice v roce 1875. Ta měla odvést část dopravy ze Staroměstského náměstí a také zlepšit spojení městské čtvrti Kristiánov se středem města. Tuto funkci však mohla splnit až po napojení na Pivovarskou ulici (Rumunskou) vybudovanou v roce 1886.

Na křižovatce Střelecké, Jablonecké a Klotyldiny vzniklo koncem 19. století Jablonecké náměstí (dnes Šaldovo). Podobně jako Soukenné náměstí vděčí i ona za svůj vznik především dopravě, která si během doby vynutila postupné uvolňování tohoto prostoru. Z původní jednoduché dobočky na Jablonec v druhé polovině 19. století stala složitá křižovatka sedmi ulic, prořatá navíc tramvajovou tratí, která dodnes působí nemalé potíže. Jejím řešením se už desítky let zabývají odborníci na dopravu.

2.1.4. Vývoj Šaldova náměstí,

Šaldovo náměstí na severu souvisí se zastavovanou lokalitou a jeho vývoj je pozoruhodný. Ještě v 70. letech devatenáctého století prakticky neexistovalo. Prvním náznakem rodícího se dopravního uzlu bylo proražení Klotyldiny ulice. Ta neměla v cestě téměř žádné překážky mimo zbytků bývalé Liebiegovy přádelny. Mnohem složitější bylo budování dnešní Sokolské ulice v roce 1888. Její vybudování naznačilo snahu po vytvoření jakéhosi vnitřního dopravního okruhu kolem hustě zastavěného historického jádra. Padl jí za oběť poměrně zachovalý třípodlažní dům, přes nějž vedla trasa nové komunikace. Na zbytku parcely ve tvaru trojúhelníku pak vyrostl v 1890 nový novorenesanční dům trojúhelníkového půdorysu.

Jeho stavitel Paul Wagler využil beze zbytku daného pozemku a úzkou patrovou špičkou ho napojil na sousední nízký dvojdům. Na roku Liliové ulice v roce 1910 postavili stavitelé bratři Beckerové jednu z nejhezčích secesních staveb v Liberci.

Podíváme-li se z dnešního Šaldova náměstí směrem k dnešnímu Benešovu náměstí, uvidíme na pravo nárožný dům s kopulí. Do této podoby byl přestavěn teprve až v roce 1888, když byly vymezeny regulační čáry nové ulice dolů k divadlu.

V této době současně magistrát usiloval o rozšíření vjezdu do dnešních ulic Jablonecké a horní části ulice 5. května, kde dva proti sobě vystupující doby vytvářely jakési dopravní hrdlo. Ostatní strany náměstí byly dlouho stavebně neujasněné. Mezi Palachovou a Jabloneckou ulicí stály na ploše dnešního náměstí ještě domy a teprve jejich odstraněním ve 30. letech dvacátého století se začala původní křižovatka rozšiřovat na skutečné náměstí.

2.1.5. Celkový územní plán – Camillo Sitte

Výše zmíněné stavební akce měly jedno společné – jednalo se o zásahy vynucené vzrůstajícím dopravním ruchem a potřebami města rozšířit síť veřejných institucí. Zároveň je zřejmá jejich nahodilost, realizace bez další návaznosti. Městská rada si byla vědoma, že situaci může změnit jen vypracování celkového územního plánu, který by v lepším případě zahrnoval území celé liberecké kotliny. Rozhodnutí o jeho vypracování padlo na jejím zasedání v roce 1883. Nezbytným prvním krokem bylo zadání prací na výškovém a situačním zaměření území Liberce v měřítku 1:500 jabloneckému geometru Gustavu Müllerovi, který je provedl v letech 1884 – 1886. Se samotným zadáním zpracování územního plánu se otálelo až do roku 1898, kdy byl po delších úvahách vybrán vídeňský architekt a urbanista c.k. rada Camillo Sitte. Zadání mu ukládalo neomezovat se pouze na liberecké čtvrti I. – V., ale zahrnout do územního plánu i situaci i okolních obcí. Sitte práci dokončil v roce 1901. Zaměřil se v ní na vyhledávání nových stavebních parcel, zastavění volných pozemků na východním a severovýchdním okraji města, v části zámeckého parku, na Keilově vrchu, ve Slunečné ulici, na Jeřábu a v oblasti mezi ulicemi Ruprechtickou a Frýdlatskou. V souvislosti s nově navrhovanou zástavbou doporučil Sitte vyřešit také otázku nedostatku bytových prostor výstavbou levných bytů a dělnických domů. O to se snažil již v roce 1855 zakladatel textilní továrny Johann Liebieg starší. Nechal vybudovat v dnešní Svatoplukově ulici pro své zaměstnance dům s osmdesáti byty o jediné místnosti dlouhý 150 m. Liebiegovo městečko – sídliště je pojmenováno po svém zakladateli T. Liebiegovi. Sídlíště vzniklo ve dvou etapách – v letech 1906 – 1912 bylo postaveno 80 domů a v letech 1922 – 1934 přibýlo dalších 30 domů.

Liberec: Liebiegova čtvrť

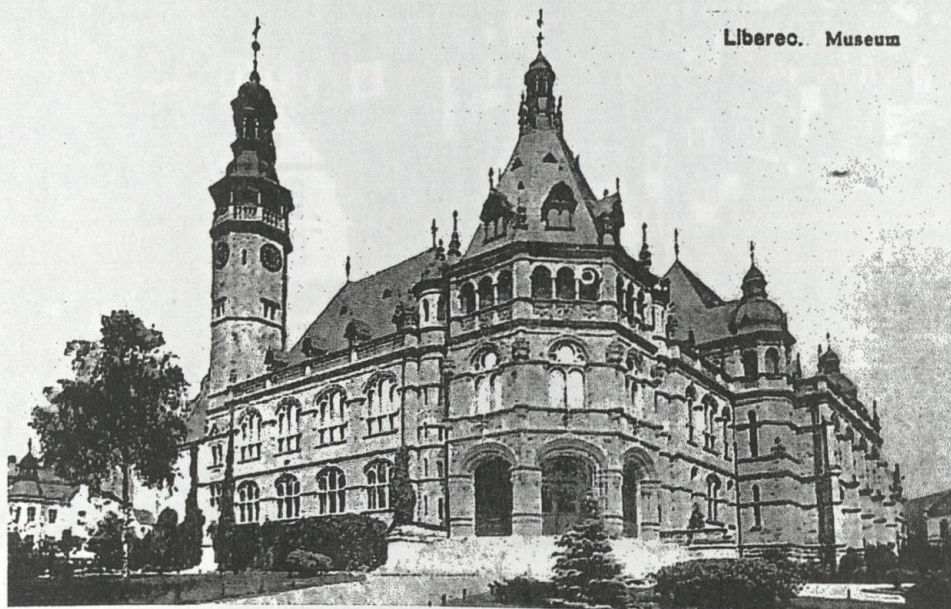
Náměstí Pod branou (původně Bohdanovo), uzavírá na nejvyšší straně zajímavý dům s branou. Je to jediný dům v Liberci, kterým prochází ulice a je součástí secesního sídliště postaveného na severní straně Skřivánčího kamene. Nad Liebiegovou textilní továrnou (dnes Textilanou).

Projekt jednotlivých domů i regulační plán celého sídliště vypracoval norimberský architekt Jacob Schmeissner. Jádrem celého komplexu se stalo nevelké náměstí Pod branou. Kopcovitý terén si vyžádal volnější způsob zástavby a přinutil Schmeissnera vést jednotlivé ulice po vrstevnicích. V tom se částečně shodoval se staršími Sitteho návrhy. Ulice jsou oživeny řadou odpočívadel, venkovními schodišti, která jsou vedena v žulových zpevňovacích zdech. Důležitou roli celkovém Schmeissnerově konceptu hrála i dovysázená zeleň s urbanistickým záměrem. Proti této výstavbě působil starý dělnický dům, výše zmiňovaný ve Svatoplukově ulici, svou dlouhou fasádou jednotvárně a chudě. Schmeissner proto vylepšil jeho vzhled secesními nástavbami.

Ve své práci Sitte ocenil probíhající přestavbu centra (Benešovo náměstí) a doporučil jeho rozšíření směrem ke křížení ulic Vítězné a nově založené promenádní Masarykovy. Na tuto křižovatku doporučil umístit čtyři reprezentativní budovy, které měly sloužit veřejnému životu města. Postaveny byly jenom tři – muzeum, městské lázně a budova Živnostenské komory.

2.1.6. Liberecké muzeum

Na jeho výstavbu byla vysáána soutěž a hledalo se nejvhodnější místo. Nakonec zvítězil návrh postavit muzeum v nově vznikající vilové čtvrti – třídy Císaře Josefa (dnes Masarykovy). Projekt vypracoval architekt Hans Giesebach. Základní kámen pocházel ze staré zbořené radnice a v roce 1897 byl symbolicky položen tam, kde měla stát její věž. Architektura budovy vykazuje mnoho secesních prvků, ale odráží i předchozí historizující slohy a dobové představy o romantickém vzhledu muzea. Otevřeno bylo slavnostně už v roce 1898.

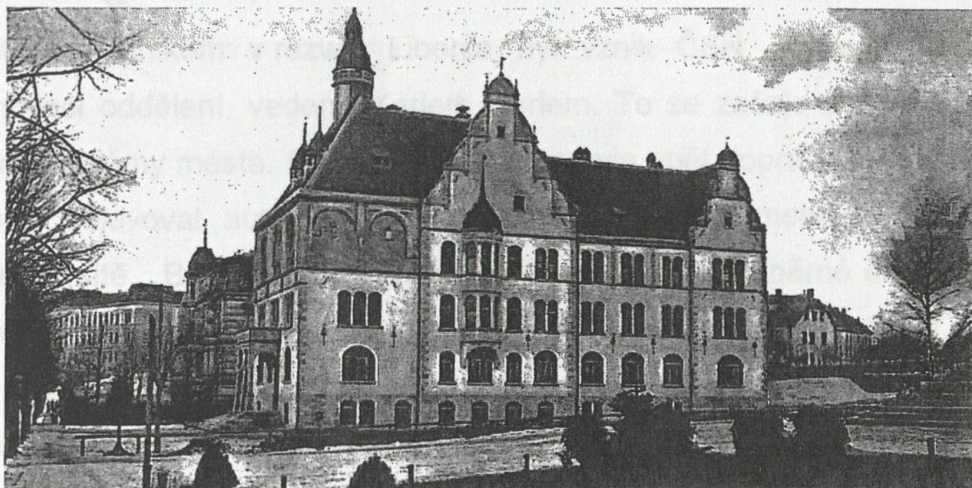
2.1.7. Městské lázně

Jsou postaveny přímo v korytě Jizerského potoka a byly vybudovány Libereckou spořitelnou v letech 1901 – 1902 podle návrhu vídeňského Petra Paula Branga. Hlavní průčelí novorenesanční stavby je bohatě sochařsky vyzdobeno. Částečně se již zřetelně projevují také znaky nastupující secese.

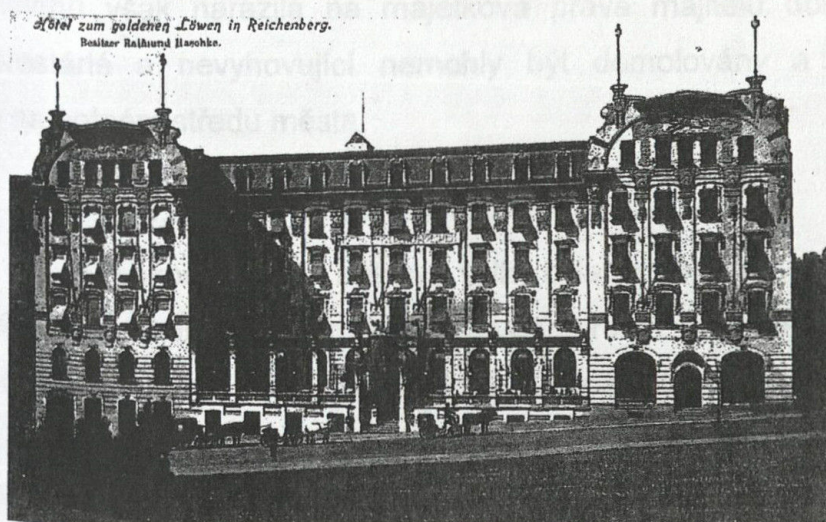
2.1.8. Obchodní a živnostenská komora

Po muzeu je druhou stavbou na křižovatce. V konkurenci 55 soutěžících návrhů zvítězili F. Brantzki a M. Remges z Kolína nad Rýnem. Stavba byla slavnostně otevřena v roce 1901. Obložení budovy je provedeno z hořického pískovce a celkové pojetí budovy je už secesní.

2.1.9. Další stavby

Počátkem 20. století se v rámci velkolepé německo-české výstavy v roce 1906 vybudoval v Gutenbergově ulici přímo proti zámku nový luxusní hotel Zlatý lev.

Postavil v ho v secesní architektuře v letech 1904 - 1905 Anton Worf z Liberce.

Z období před první světovou válkou pochází ještě mnoho dalších staveb. Nejznámější je např. vybudování přehrady na Harcovském potoce. Jde o znamenité technické dílo, které podstatně přispělo k úspěchu výstavy v roce 1906. Z této doby je také stavba rodinného sídla Liebiegův zámeček v Jablonecké ulici. Stavbu zahájil baron Theodor Liebieg v roce 1897 a celý komplex se skládá ze tří částí. První je romanticky

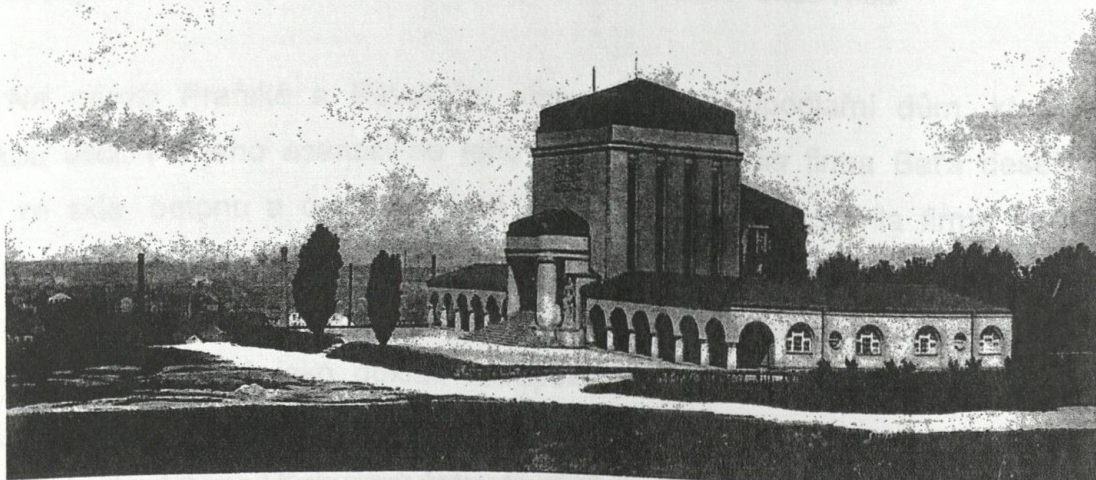
pojatá, druhá má podobu romantického zámku s dlátovitou věží, třetí má vysoký trojstupňový štít ještě se znaky secesního slohu.

První světová válka způsobila útlum veškeré stavební činnosti. Dokončovaly se pouze objekty rozestavěné, např. sídliště Domovina (obr.).

Liberec: Liebiegova čtvrť

Byla to skupina menších domů, která vznikla v letech 1916 –1921 na odvrácené straně Skřivánčího kamene. Na Monstračním vrchu bylo dokončeno krematorium, které navrhl Karel Kerl.

Na závěr tohoto období lze konstatovat, že v roce 1914 měl Liberec v pěti čtvrtích víc než 36 000 obyvatel v 950 domech. Na architektuře budov, projektovaných těsně před válkou a během ní, se už zřetelně projevovala snaha po úspornosti,

jednoduchosti a účelnosti. Tyto požadavky se staly charakteristickými i pro poválečnou výstavbu.

2.2. Liberecká architektura za první republiky v letech 1918 – 1938

2.2.1. Vznik územně plánovacího oddělení

Důležitým mezníkem v rozvoji Liberce byl vznik ČSR. Na magistrátě vzniklo územně plánovací oddělení, vedené Karlem Kerlem. To se začalo soustavněji zabývat urbanistickými problémy města. Důležitým činitelem byla opět doprava. Vedle tramvají se v ulicích začaly objevovat autobusy a stále větší počet automobilů, což vyžadovalo rozšiřování uliční sítě. Byly proto vypracovány první studie na sběrné dopravní okruhy. Ing. Lehmann a arch. Kerl přišli s myšlenkou proražení úzké šíje ostrohu dopravním tunelem, na němž je Sokolské náměstí. Tím by se odvedla značná část dopravy z historického středu města. K realizaci tohoto projektu došlo až po druhé světové válce.

2.2.2. Řešení problémů města

Po roce 1925 se objevily urbanistické studie na dostavbu historického středu města, na odklonění části dopravy a určení dalších volných míst pro výstavbu. Většina návrhů však narazila na majetková práva majitelů domů a pozemků. Proto domky přestárlé a nevyhovující nemohly být demolovány a zabíraly dál cenné pozemky v samotném středu města.

2.2.3. Vznik bytových družstev

Po skočení první světové války byla zaměřena pozornost na bytovou výstavbu. Na základě zákonů podporujících stavební ruch vznikala stavební družstva pro výstavbu rodinných domů, nebo celých sídlišť. O dostavbě sídliště Domovina jsem se již zmiňoval. Další sídliště se stavělo na Jeřábu. Jednotlivé obytné domy ze třicátých let můžeme nalézt i na dalších místech. Ostré nároží mezi Benešovým náměstím a ulicí 5. května ukončil pětipodlažní objekt s mohutnou římsou, která odděluje páté podlaží a tím opticky snižuje stavbu na úroveň ostatních domů. Další dvě akce v centru Liberce svědčí o menší prozíravosti řídicích orgánů. Jde o dům s osmi podlažími naproti hlavní poště, které nepříjemně zužuje dnešní Sokolskou třídu a neodpovídá jejímu dopravnímu významu. Do května 1964 situaci ještě zhoršovala tramvaj.

V letech 1921 – 1938 bylo v Liberci předáno do užívání 6 800 bytů, což bylo 30% tehdejšího bytového fondu. Svědčí to o péči, kterou republika věnovala Liberci, jako jednomu z důležitých průmyslových středisek.

2.2.4. Další výstavné veřejné budovy

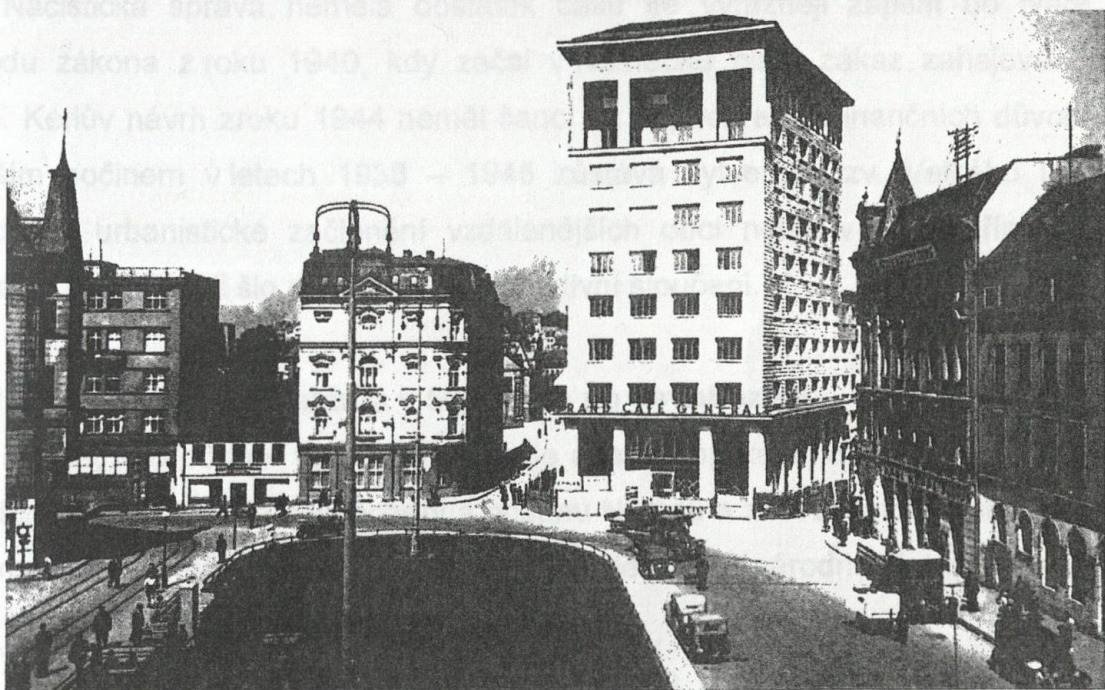
Mezi válkami byl Liberec obohacen o další výstavné veřejné budovy, které však byly už mimo historický střed města. Pražští architekti se uplatňovali při modernizaci starších domů ve středu města. V roce 1929 arch. Osvald Polívka projektoval pro Živnobanku adaptaci domu v Moskevské ulici. Novou podobu bývalému hotelu Radnice č.p. 5 na Benešově náměstí dal v roce 1938 arch. Rudolf Kupka. Po stránce výtvarné a architektonické jsou zajímavé některé průmyslové objekty, např. dnešní Precioza, dílo arch. Maxe Kuhna z roku 1923.

2.2.5. Přestavba dolního centra města – Soukenné náměstí

V roce 1927 označil vedoucí územě plánovacího odboru arch. Karel Kerl jako jeden z hlavních úkolů přestavbu dolního centra kolem Soukenného náměstí. V roce 1925 zřídila na Soukenném náměstí pobočku vídeňská pojišťovací společnost Dunaj Concordia. Přes protesty památkářů zbourala dva cháněné domy a na jejich místě si v letech 1926 – 1928 postavila palác Dunaj, rozložitou osmipodlažní budovu funkcionalistického vzhledu. Tento „první liberecký mrakodrap“ znamenal rozhodující počín v další přestavbě Soukenného náměstí. V prvních dvou podlažích vznikla jedna z nejznámějších libereckých kaváren Grand Café Generali -dnes Nisa.

Na nároží Pražské a Revoluční ulice stával dvoupodlažní dům, který zužoval Pražskou ulici. Po jeho asanaci na jeho místě vybudovala firma Baťa desetipodlažní objekt ze skla, betonu a oceli. V letech 1931 – 1932 ho postavila firma Fanta podle projektu arch. Vladimíra Karfíka. Podobně jako u výškové budovy s kavárnou Nisa, i zde byly ignorovány jakékoliv urbanistické zásady zapojení stavby do okolní zástavby. Počátkem 30. let také jako doklad rozvíjícího se automobilismu vznikly garáže City poskytující v přední čtyřpodlažní budově služby pro motoristy. Po 2. světové válce byly garáže přebudovány na Výzkumný ústav textilního strojírenství.

Ostatní změny nebyly pro další podobu této části Liberce podstatné. Projevovala se však stále větší snaha odstraňovat starou nevyhovující zástavbu.

2.3. Liberecká architektura v letech 1938 – 1945

2.3.1. Jednání o vytvoření Velkého Liberce

Jednání o vytvoření Velkého Liberce byla obnovena až v roce 1938, kdy se stal Liberec součástí Německa. Liberec byl vybrán za hlavní město sudetské župy a jako takové měl být podle představ zastupitelstva také nelidnatější a ekonomicky nejsilnější. Při dalším prosazování sloučení s okolními obcemi hrál velkou roli fakt, že město které zaujímalu rozlohu pouhých 6 km² by tak získalo důležité stavební parcely pro svůj další rozvoj. V plánu bylo vybudování letiště, kasáren, sportovišť, cvičných ploch pro NSDAP a nového ústředního hřbitova. Nejvíce se o vytvoření Velkého Liberce zasazoval tehdejší liberecký starosta Rohn.

2.3.2. Nový územní plán rady Kerla

S novými poměry po roce 1938 se objevila řada nových plánů a záměrů. Hlavním propagátorem byl Konrád Henlein a stavební rada Karl Kerl. Ten začal pracovat na novém územním plánu, který ale dokončil až v roce 1944. Změny se týkaly okolí Tržního náměstí a kasáren, kde měla být vybudována vládní čtvrť. Nejrozsáhlejší stavební úpravy by ale podle tohoto plánu čekaly dolní centrum (okolí Soukenného náměstí). Všechny ostatní budovy měly být zbourány, silnice rozšířeny až na 40 m. Značné zásahy do uliční sítě by si vyžádala přípojka k plánované říšské dálnici. Zůstat měly domy na severní straně Soukenného náměstí s dominujícími paláci Dunaj, kavárnou Nisa, obchodním domem Baťa, garážemi City, Anenský dvůr, dřevěný patrový dům (dnes Správa chráněné oblasti Jizerských hor) a hotel Imperial.

Z tohoto velkého, téměř utopického plánu značně nešetrného k některým hodnotným budovám v tomto území se naštěstí nepodařilo do konce 2. světové války uskutečnit prakticky vůbec nic.

2.3.3. Výstavba menších sídlišť

Z Kerlova územního plánu, který by byl pro finanční náročnost těžko proveditelný i v klidnějších dobách, se alespoň částečně uskutečnila bytová výstavba. V Liberci vzniklo do roku 1940 několik menších sídlišť s typickou zástavbou (styl tzv. heimatstielie). Jedná se o výstavbu v okolí ulic Horské, Alšovy, Příční. Hovořit v tomto případě o sídlištích není úplně přesné, protože často bylo vystavěno ne více než 10 domů. Všechny tyto stavby realizovalo stavební družstvo Domovina (Heimatstatte Sudetenland). Městskému

architektu Karlu Kerlovi se několik typových domů podařilo znamenitě urbanisticky zapojit do starší okolní zástavby.

2.3.4. Shrnutí období

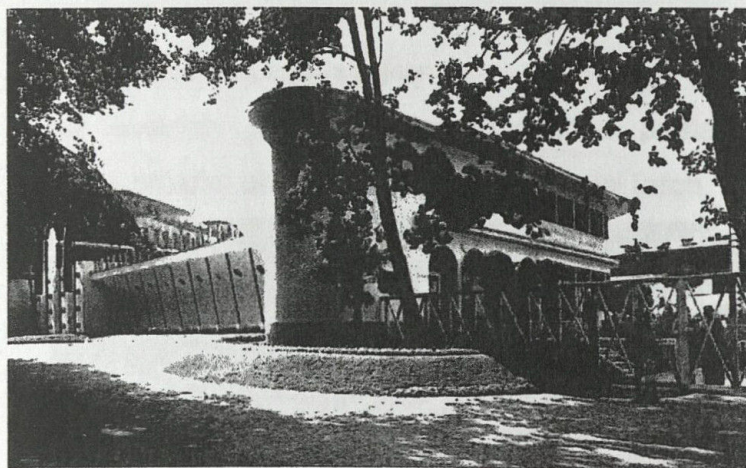
Nacistická správa neměla dostatek času se výrazněji zapsat do tváře města z důvodu zákona z roku 1940, kdy začal v Německu platit zákaz zahajování nových staveb. Kerlův návrh z roku 1944 neměl šanci na úspěch ani z finančních důvodů. A tak největším počinem v letech 1938 – 1945 zůstává vytvoření tzv. Velkého Liberce. O důslednější urbanistické začlenění vzdálenějších obcí nelze v tomto případě hovořit, protože ve skutečnosti šlo pouze o administrativní sloučení.

2.4. Liberecká architektura v 50. letech po osvobození

Popsat toto období ve vývoji města je dost komplikované. Archivní materiály jsou neutříděné a neúplné. Po osvobození a odsunu Němců a znovunastolení československé státní moci se do města začínají vracet obyvatelé české národnosti, kteří odsud uprchli v roce 1938.

Architektonická tvorba po roce 1945 se po počátečním rozmachu stala brzy záležitostí politickou, úředně řízenou. V hromadné bytové výstavbě se změnila na konfekční výrobu zcela podřízenou ekonomickým zájmům výrobních podniků. Taková výstavba se nejvíce uplatňovala na sídlištích v místech okrajových obcí postupně přidružených k Liberci. Postrádala svůj ojedinělý výraz a pouze členitá mnohotvárná liberecká krajina jim dodává určitou místní specifikou. Přesto se i v tomto období usměrňované ponejvíce typové architektury projevují u některých významnějších staveb vkus a invence autora.

Z tohoto období stojí za zmínku obnova a dostavba libereckého výstaviště v roce 1946, kdy se konala výstava BOK (budujeme osvobozené kraje). Podle projektu Svatopluka Technika byly adaptovány pavilony, vyklizen a zarovnán terén hlavního nádvoří, které uzavřela nová stupní budova s pokladnami, kanceláři a restaurací s vyhlídkou.

V centru města došlo v druhé polovině 50. let k rozšíření Stalinovy třídy (dnes ulice 1. máje) u mostu přes Nisu. Při přestavbě dolního centra byl v roce 1953 z důvodu uvolnění dopravy zboží hotel National na nároží dnešních ulic Na Rybníčku a 1. máje.

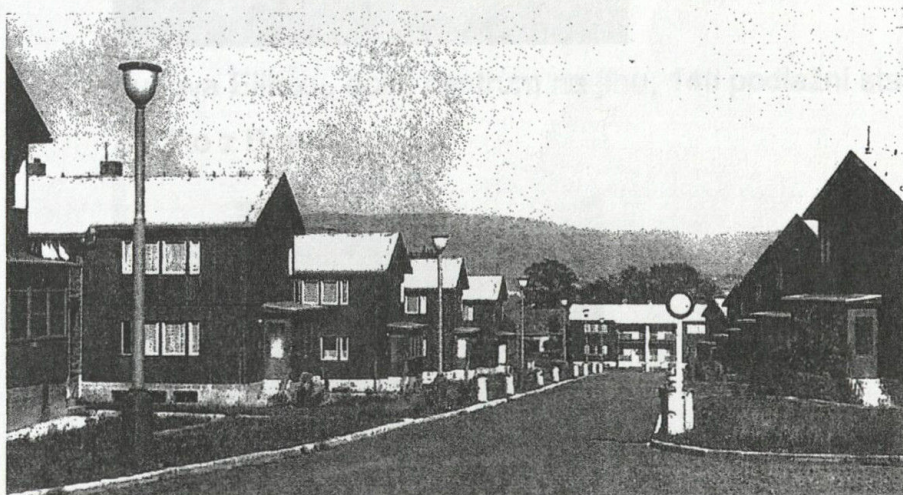

Koncem 50. let bylo také v první etapě vybudováno tradičním způsobem 11 bloků na sídlišti Králův Háj. V roce 1957 se začalo s výstavbou vysokoškolského areálu na Husově třídě podle návrhu E. Adamíry.

2.5. Liberecká architektura od 60. let do konce 20. století

Šedesátá léta, jejichž druhá polovina znamenala jeden z vrcholů ve vývoji města, nezačala dobře. V roce 1960 klesl Liberec z krajského na okresní město. Ve špatném stavu se nacházelo stavebnictví. Nedostatečná výstavba vedla k ustavování svépomocných družstev. Během roku 1965 jich vzniklo pět. Pro urychlení bytové výstavby bylo z Finska v letech 1961 – 1963 v Dolním Hanychově dodáno 35 dřevěných montovaných dvojdomů.

Do poloviny 60. let patří také začátek rozšiřování ulice 5. května a uvolňování Šaldova náměstí. Tyto změny se bezprostředně týkají řešené lokality, a proto jim věnuji samostatnou část.

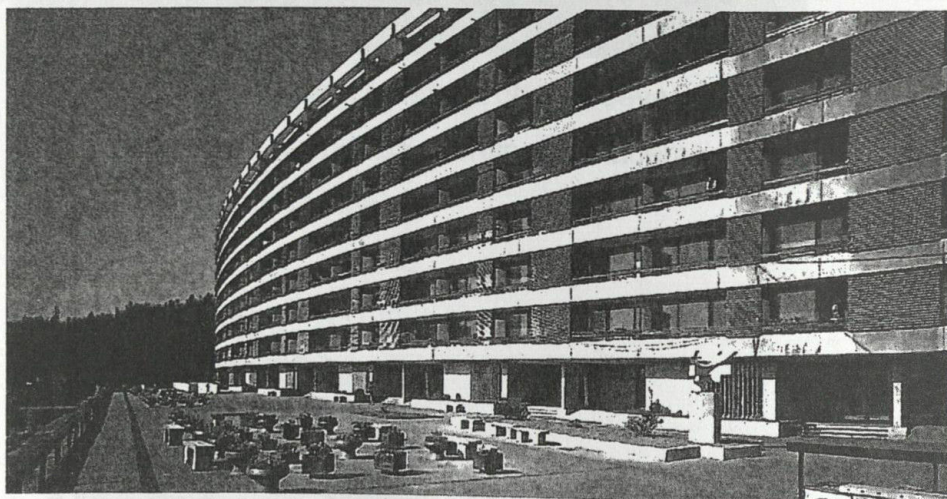
Výběr staveb do tohoto posledního období není vůbec jednoduchý, protože svou stavební, urbanistickou a uživatelskou zajímavost má v Liberci stále ještě velký počet nových a přibývajících staveb. Je těžké postihnout a zařadit všechny zajímavé objekty,

které spoluvytvářejí specifický výraz Liberce. V těchto letech převažují stále více stavby novodobé, odpovídající svou architekturou způsobu života lidí. Jejich architektura je prostší, účelovější, někdy až rafinovaně jednoduchá ve srovnání se styly minulých staletí.

Některé vzniklé objekty jsem podle doby jejich vzniku chronologicky zařadil a stručně se pokusil charakterizovat.

1967 byl zastřešen zimní stadion

1967-69 na svazích pod Libereckou výšinou postaven tzv. Wolkerák
8mi podlažní obytný dům v Sosnové ulici (arch. J. Vacek)

1967-68 dům č. 66 v Revoluční ulici - sedmipodlažní obytný dům se službami (arch. E. Adamíra)

1968-72 dům zvaný Hokejka nejnápadnější 11ti podlažní dvakrát zalomený obytný dům (arch. Ulmann a arch. Patrný) a zastavovány volné plochy mezi Ruprechticemi a Pavlovicemi

1966-73 Ještěd, hotel a vysílač (arch. K. Hubáček), v roce 1968 udělena v Buenos Aires Perretova cena

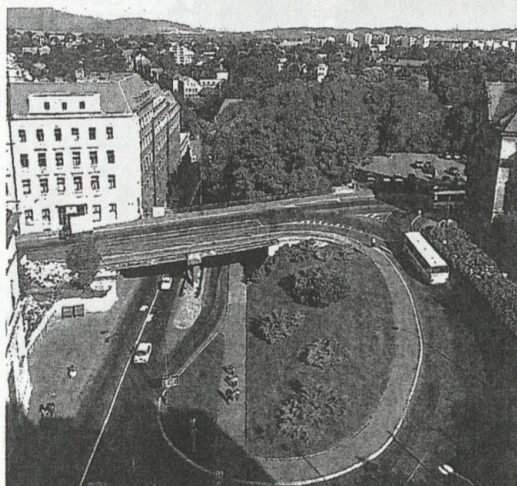
1974 SVÚT-19ti podlažní věžovitá stavba v ulici U Jezu přimyká k bývalým garážím City (arch. J. Plesník)

1979-83

1975

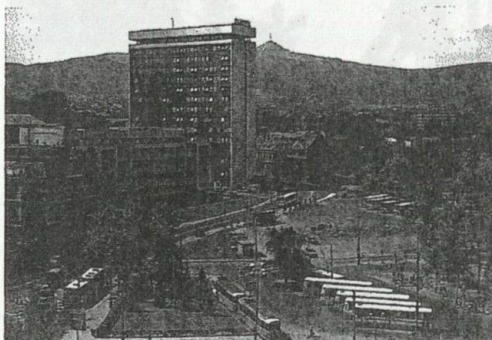
nový železobetonový most za divadlem

1983

1978

budova Elitexu, dolní centrum na jihu, 14ti podlažní stavba (arch. R. Blažko z Bratislavy).

1978-79

obchodní dům Ještěd (arch. K. Hubáček).

1979

PIO nemocnice (Pavilon interních oborů), severní strana Liberce, 9ti podlažní budova, novodobá dominanta Liberce budovaná 8 let
Pozemními stavbami Liberec

1980

první etapa třech pavilonů, menzy a tělocvičny vysokoškolských kolejí, 10ti podlažní pavilony projektoval arch. P. Švancara

1977 –80

přestavba a dostavba Kolosea v Nových Pavlovicích(arch. J. Patrný)

1979–83 na východní straně ulice 1. máje ukončuje zástavbu dům
Pozemních staveb (arch. J. Patrný starší), kompozice čtyř nestejně
vysokých plástvových hmot

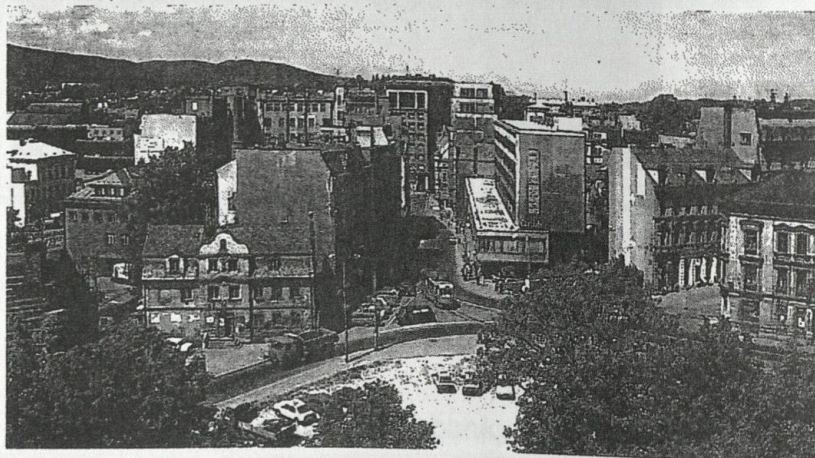
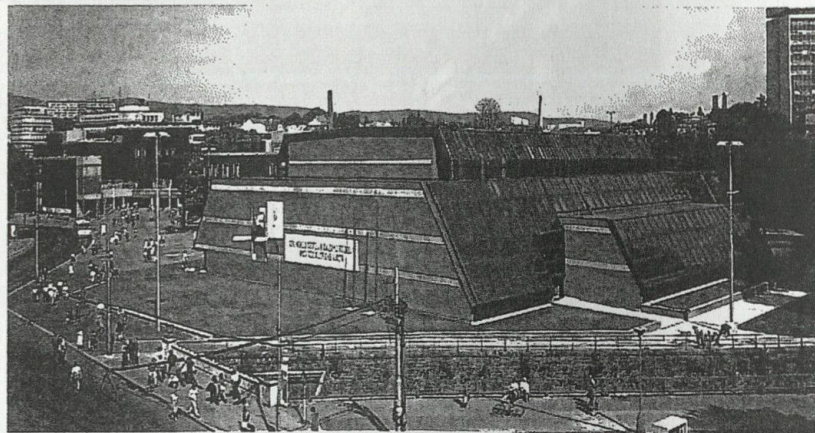
1983 v blízkosti Nerudova nám. 10ti podlažní budova Stavoprojektu ve
Voroněžské ulici (od roku 1992 VŠST) projektoval J. Patrný st.

1983 přístavba 5ti podlažní stavby k budově České pojišťovny (arch. J.
Suchomel)

1984 výstavba plaveckého stadionu na severní straně Tržního nám.
(arch. P. Švancer)

1985 postaven rozsáhlý objekt dolního městského centra Dům kultury

1986 Gymnázium F. X. Šaldy v Partyzánské ulici , třípodlažní část ,
předsunutá tělocvična a kotelna (arch. Ivan Sýkora)

1988 druhá etapa dokončení třípodlažního křídla Elitexu
otevřen Dům rekreace na nároží ulic Jablonecké a Palachovy na
východní straně Šaldova náměstí - dnes hotel Liberec (projektoval
J. Pavlů)

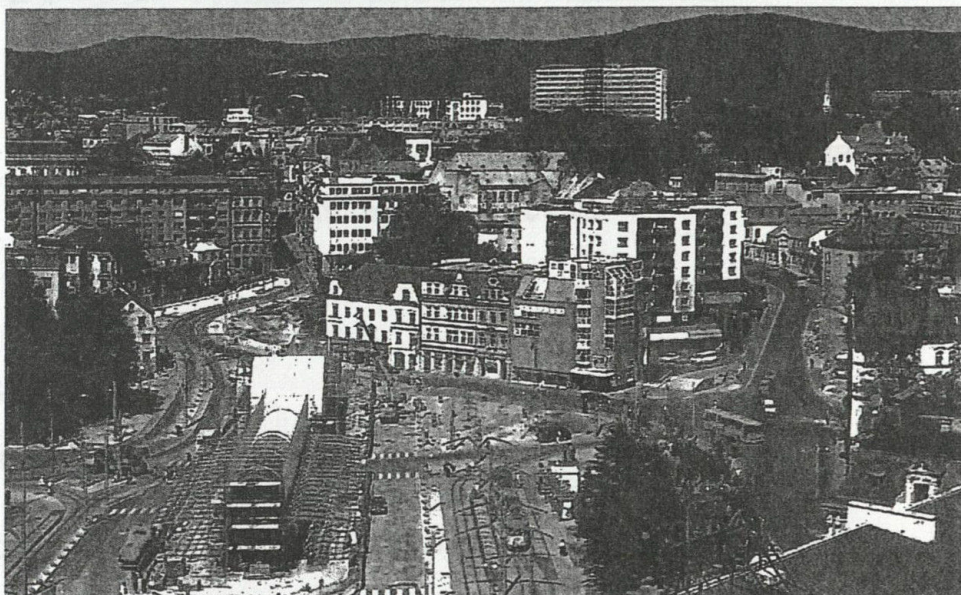
1992 renovace plochy Benešova náměstí, bezbariérový přístup

1992-93 dokončení kolejí v Harcově a druhé tělocvičny

1993-94 Investiční a Poštovní banka na nároží ulice Na Rybníčku (arch. Faltejsek a P.Janoušek)

1994 obchodní dům Balon na nároží Lipové ulice v okolí terminálu MHD (arch. J. Faltejsek)

budova Hypobanky na Husově třídě (arch. T. Charvát)
 dokončena budova Československé obchodní banky (arch. K. Hubáček)
 začala dostavba uceleného bloku mezi ulicemi Jánskou a 1. máje
 stavbou Eurostavu a Union banky

1995 polyfunkční dům v Moskevské ulici připojený na kino Lípa
(projektovali J. Patrný ml., P. Jakl)

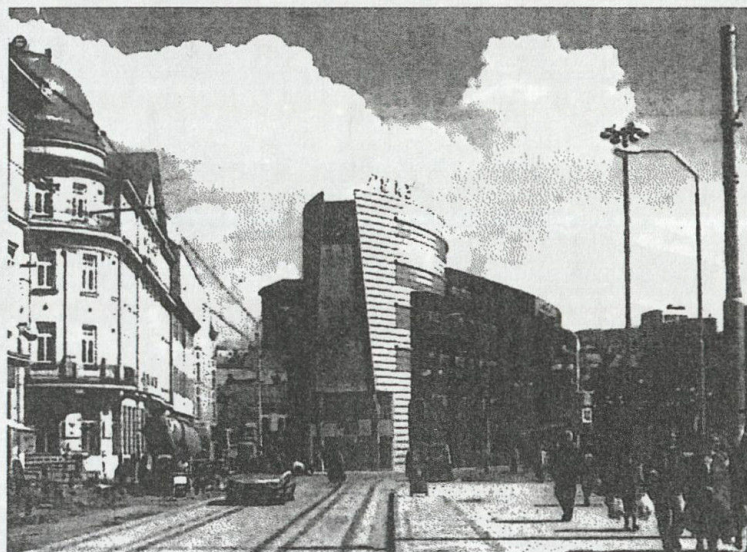
rekonstrukce novorenesančního domu Živnostenské banky v Široké
ulici

dokončena stavba Komerční banky na Benešově nám. (projektovali
P. Švancer a P. Vaněček)

1996

dokončen obchodní a komerční palác Centrum (arch. J. Suchomel)

1999

palác Syner, na východní straně ulic Rumunské a Moskevské (arch. J. Suchomel)

2001

na místě vyhořelé synagogy za divadlem dokončena stavba nové knihovny podle projektu arch. R. Kousala

V roce 1995 byl dům zlofen. Na obrázku je Šaldovo náměstí po uvolnění v roce

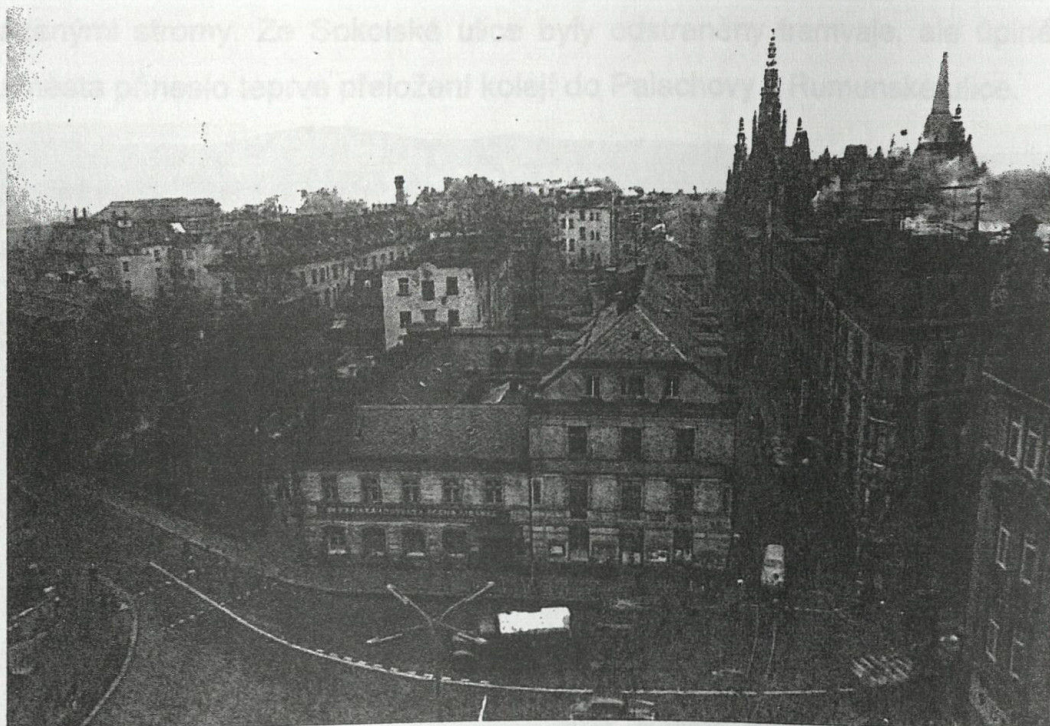
3. Rozbor místa

3.1. Vznik a postupný vývoj místa zadaného úkolu

3.1.1. Prostor mezi Šalounovým a Benešovým náměstím

Po válce došlo v historickém centru k prvnímu velkému zásahu. Byla uvolněna ulice 5. května. V té době tudy ještě projížděla tramvaj. Na místě nebezpečného nároží domu č.p. 3 byl proražen průchod a byla zbourána celá fronta domů na severovýchodní straně až po Šaldovo náměstí. Na nároží byla postavena v roce 1995 budova Komerční banky, kterou projektovali arch. P. Švancer a P. Vaněček (viz foto vlevo).

Jak vypadalo Šaldovo náměstí před uvolněním, je patrné z obr.

V popření je ještě tzv. Poláčkův dům, který sloužil od poloviny 19. století c.k. městskému okresnímu soudu a státnímu návladnímu. Okresní správa ho využívala i po novorenesanční přestavbě v 70. letech. V roce 1876 byl doplněn dvoupodlažní přístavbou obepínající čtvercové nádvoří. Před druhou světovou válkou v něm byla kavárna Expreso. Od počátku 50. let Krajská loutková scéna tam měla dílny. V únoru 1963 byl dům zbořen. Za ním vlevo bývala tržnice mezi tzv. blumenštokem a dlouhým křídlem hotelu Radnice, který v roce 1971 vyhořel. Blumenštok byla budova továrny J. France Blumenstocka. Od roku 1918 sloužilo přízemí až do začátku šedesátých let jako tržnice a stánky stávaly i kolem. Po druhé světové válce mělo v budově krejčovny a sklady divadlo. Od roku 1990 byly v přízemí obchody.

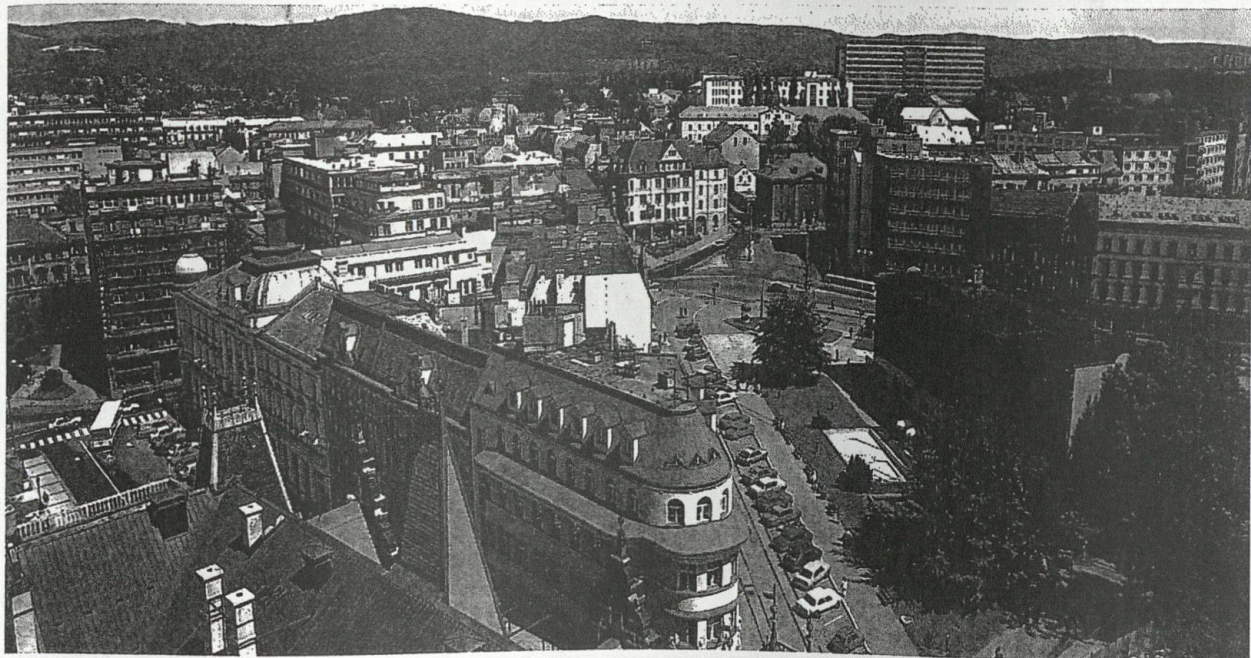
Celý urbanistický prostor mezi Šaldovým a Benátským náměstím je nyní připraven k řešení a novému využití. V uplynulých desetiletích bylo vypracováno již několik projektů. Poslední záměr, který měl být realizován v tomto prostoru v roce 1995 se neuskutečnil. Studií zpracoval atelier UNION ARCH (P. Vaněček) a ARK (Janoušek a Šonky).

V roce 1995 byl dům zbořen. Na obrázku je Šaldovo náměstí po uvolnění v roce 1996.

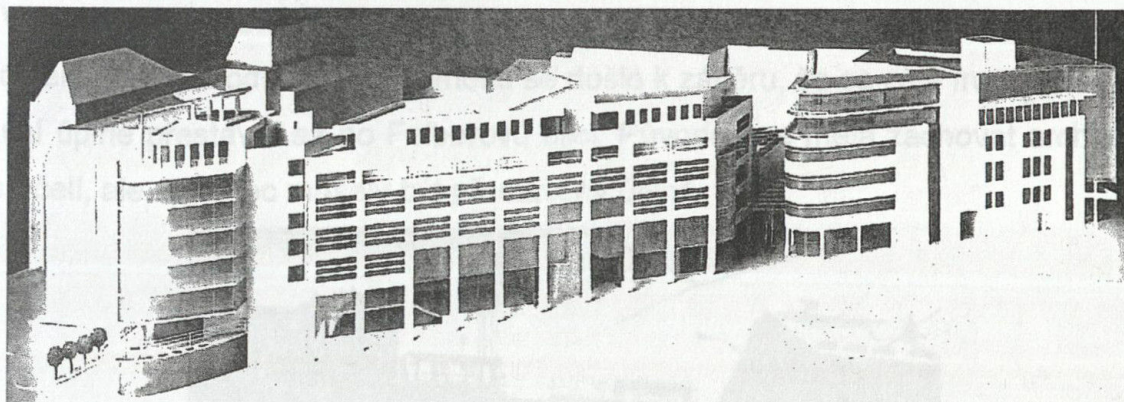
Vznikl tak cenný oddechový prostor oživený dvěma vodními nádržemi s vodotrysky a vysázenými stromy. Ze Sokolské ulice byly odstraněny tramvaje, ale úplné zklidnění středu města přineslo teprve přeložení kolejí do Palachovy a Rumunské ulice.

dům postaven na zděný a jasně v něm byla jeho
Sousední dům č. 52/V má také zajímavou historii. Od roku 1861 v něm fungoval
hotel Radnice. V srpnu zmiňovaného roku 1968 do jeho podkrovního garáže sovětský tank a
silně narušil část soulti.

Celý urbanistický prostor mezi Šaldovým a Benešovým náměstím je nyní připraven k řešení a novému využití. V uplynulých desetiletích bylo vypracováno již několik projektů. Poslední záměr, který měl být realizován v tomto prostoru v roce 1998 se neuskutečnil. Studii zpracoval ateliér UNION ARCH (P. Vaněček) a ARK (Janoušek a Šonský)

3.1.2. Přestavba horního centra Benešova náměstí

Celý prostor Benešova náměstí prošel v různých časových obdobích řadou přeměn. Jeho vývoj vzhledem k omezenému rozsahu a specifičnosti tohoto rozboru nemělo význam podrobně popisovat. Chtěl bych se proto zaměřit na západní průčelí domů s podloubím ve východním bloku Benešova náměstí. Jedná se o šest domů č. 1-6/IV, které se zadaným místem úkolu bezprostředně zadní částí sousedí.

V letech 1985-1991 podle návrhu arch. V. Tondrové ze Stavebprojektu Liberec a
 na základem Památkového ústavu provedly Půzemní stavby Liberec jejich dojnou
 rekonstrukci.

Především dům č. 4/IV je součástí mého řešení, a proto jsem si o něm zjišťoval některé zajímavé skutečnosti. (Na obrázku je to nejvyšší dům červené barvy)

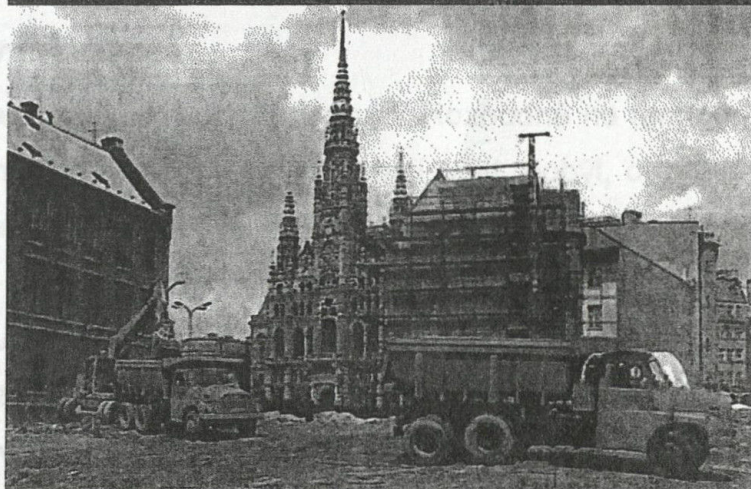
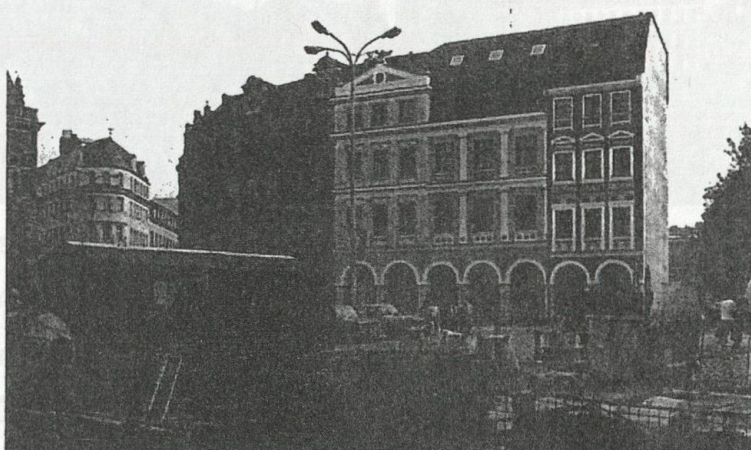
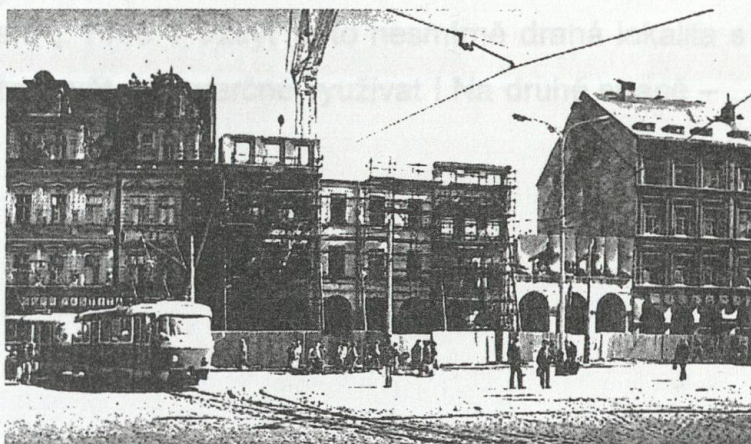

V roce 1792 v něm byla lékárna U Zlatého lva. V roce 1810 byl původně dřevěný dům přestavěn na zděný a lékárně v něm byla ještě jeden a půl století.

Sousední dům č. 5/IV má také zajímavou historii. Od roku 1931 v něm fungoval hotel Radnice. V srpnových dnech roku 1968 do jeho podloubí narazil sovětský tank a silně narušil část loubí.

V roce 1971 hotel vyhořel a po dlouhých jednáních a zjišťování stavebního stavu všech objektů na východní straně náměstí se došlo k závěru, že se celá fronta domů č. 2-5/IV musí úplně přestavět až po Felberovu ulici. Původně se měla zachovat architektura jejich průčelí, ale nakonec musely být přestavěny úplně.

V letech 1985-1991 podle návrhu arch. V. Tondrové ze Stavoprojektu Liberec a pod dohledem Památkového ústavu provedly Pozemní stavby Liberec jejich úplnou rekonstrukci.

K nárožnímu domu České pojišťovny č. 11/IV ve Felbrově ulici byla v roce 1983 přistavěna 5tí podlažní stavba s ocelovou konstrukcí. Navrhl ji Atelier SIAL arch. Suchomela. V letech 1996-1998 proběhla komplexní přestavba.

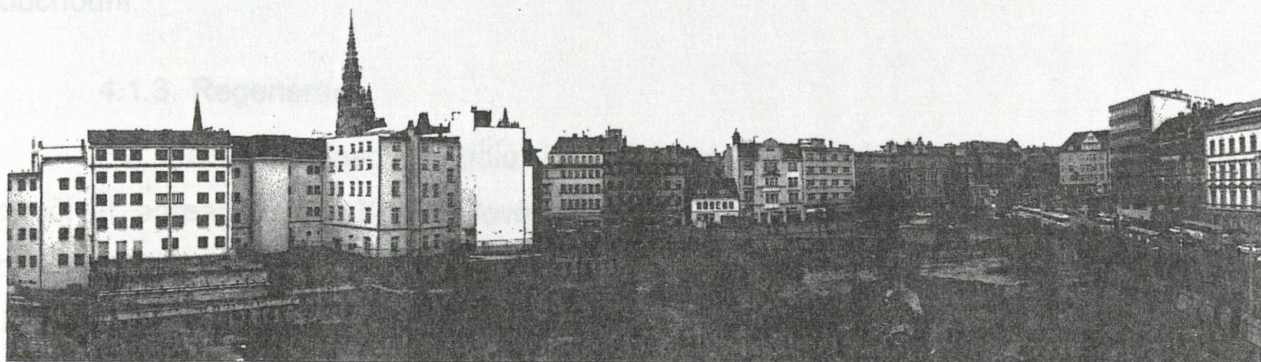

4. Vnímání daného místa a úkolu – esej

4.1. Prvotní úvahy

Opuštěné místo v centru města jsem vnímal celých dlouhých šest studijních let jako student architektury za svého pobytu v Liberci. Až do doby zadání diplomové práce jako každý jiný návštěvník města. Konkrétní podoba podrobnější úvahy mě napadla při seznamování s daným místem. Při oblédky místa a pořizování fotografických snímků jsem navštívil také objekt České pojišťovny, ze které byla jedinečná možnost obsáhnout panoramatický snímek staveniště.

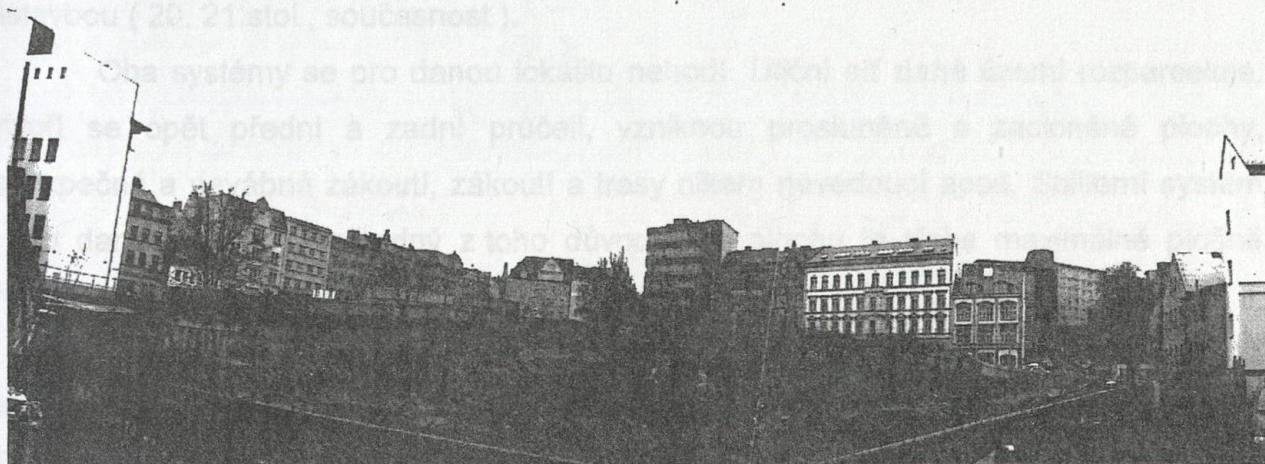
Velice mne zaujala věta mladého pracovníka České pojišťovny, který mi umožnil fotografování z nejvyšších pater z okna své pracovny orientovaného na sever. „Tak se tady bude zase stavět? To je škoda. Už jsme si na tu přírodu zvykli koukat „

A skutečně. Pohled jako do jiného světa. Rozervaný terén, jáma, hromady zeminy, boule, křivky, docela slušná vegetace a klidná hladina jezera s ostrůvkem. Toto vše v centru města. Klid, vnitřní svět, eldorádo pro kluky (nejenom pro ně). Stačilo odpoutat objektiv od tohoto světa, zaměřit pohled přes ocelový plot a bylo vidět na pulzující ulice města. Připomnělo mně to rozkopané mraveniště. Mraveniště s dvěma světy. Vnitřním a

venkovním. Je možné, aby si lidé za tak poměrně krátký čas zvykli vnímat toto místo jako část přírody ? Nebo je to přirozená touha člověka vidět, hledět do něčeho přírodního, jiného, než jsou domy, domy a zase domy a ulice ?

Úvahy přicházely samy od sebe. Jak je možné, aby takto cenné území v jádru města „leželo ladem“. Proč ? Vždyť je to nesmírně drahá lokalita s drahými pozemky. Trend doby velí – zastavět a komerčně využívat ! Na druhé straně – „... už jsme si na tu přírodu zvykli ...“

A tak jsem se pokusil spojit oba požadavky dohromady. Základní myšlenka byla hotová. Víím, že podobné myšlenky a pokusy se v mnoha městech (i velkých městech) pokoušelo řešit mnoho architektů (i velkých architektů).

Tady je můj pokus .

4.1.1. Návrat k přírodě .

Bezesporu ano. Ale jakou zvolit formu ? Rozhodně ne formou „ parkové úpravy „. Nabízím jinou formu. Pobytovou. Lidé potřebují přijít, pobýt, odpočinout si, nebo jenom zastavit, odreagovat se a pokračovat dále při svém putování centrem města . A přitom být stále IN. Obchody, služby, zábava, občerstvení, vše na dosah. Srovnání s mraveništěm mi sedí. Mají také vnitřní svět, ale i na povrch tráví spoustu času. A navíc se v mraveništi bydlí. Takže musí zde být zóna – bydlení. Ale pro koho ? Obyvatele měst (a městských center obzvlášť) tvoří převážně starší generace. Centra se buď denně vyčistí (lidmi přicházejícími do práce a z práce), nebo obyvatelé stárnou (aktivní část populace v centrech nebydlí). A proto nabízím bydlení pro mladé – studentské bydlení centrum rozhodně oživí (bude permanentně omlazováno). A studenti musí a chtějí studovat. Město Liberec jim v tomto ohledu poskytuje jedinečnou příležitost. Má svoji Univerzitu. Ta

má však své sídlo v jiné části města. Jak návštěvníci a potencionální zájemci najdou univerzitu a dozvědí se více ?. Nejlépe když ji najdou přímo v centru města. A je zde další zóna – studentská, univerzitní, společenská.

Město Liberec má jedinečnou šanci stát se známým univerzitním městem. S významem nejen regionálním nebo celorepublikovým, ale s významem pro celou Evropu, nebo Euroregion Nisa. Vždyť leží na tzv.trojmezí, hranici států Polska, Německa a České republiky.. A jak jinak přilákat zájemce o studium z domova i ze zahraničí. Například jinou, nebo lepší formou studia. Krátkodobými setkáními, střety, zadanými pracemi na úkolech formou seminářů, přednášek. Vzniká další potřeba odpovídajících kapacit, sálů, auly, reprazentativních prostorů umístěných přímo v centru města. A s tím i další a další možnosti ubytování.

Město Liberec má šanci se pomalu přeměnit z industriálního města minulých století na známé univerzitní město, stát se obdobou měst legendárního Oxfordu, Cambridge apod. Z příkladů předchozích kapitol historicko – urbanistického vývoje města historie potvrzuje, že dobrý a perspektivní záměr vyvolá stavební konjunkturu, rozvoj města, rozvoj architektury atd.

4.1.2. Komerční využití

Ano. Síť obchodů je třeba v centru města podporovat, rozšířit ale také i o jiné formy. Lidé dnešní doby jsou orientováni na obchody moderního typu, soustředěné do nákupních center, pasáží. Nákupní centra se stávají i centrem setkání, centra nabízejí ovšem i jiné služby, zábavu apod. Takže je nutné do řešení umístit a rozvinout další zónu – obchodní.

4.1.3. Regenerace

Po práci, nákupech, studiu je třeba regenerovat, restaurovat tělo i duši. Odpočívat, odreagovat se. Každý člověk má svůj systém. Proto v řešení umísťuji všechny možné formy odpočinkových možností. Od hospod (restaurací), kulturních, shromažďovacích a zábavných aktivit až po aktivní sportovní nebo speciální regenerace. Venkovní prostředí poskytne odpočinek v příjemném a především klidném prostředí. Toto všechno soustředím do další zóny – regenerační. Případně se odpočinková centra budou prolínat s ostatními zónami – studentskými nebo společenskými.

Klidné prostředí nám dnes zajistí svět bez všudepřítomných automobilů. Proto další požadavek měst, dostatečné parkovací prostory jsou umístěny pod zemí. Zároveň

se zásobováním. Vybudují tedy velkokapacitní podzemní garáže, podzemní zásobování obchodů atd. Budeme si chránit životní prostředí. Zklidním přilehlé ulice, omezím průjezdnost ulice Palachovy. Široký „prospekt“, ulice průtahového typu do centra města nepatří.

4.2. Řešení úkolu

Z předchozích kapitol popisu liberecké městské architektury vyplývá, že město je protkáno dvojím systémem - uličními sítěmi (vyvíjely se až do 19. a 20. století) a soliterní zástavbou (20. 21. stol., současnost).

Oba systémy se pro danou lokalitu nehodí. Uliční síť dané území rozparceluje, vytvoří se opět přední a zadní průčelí, vzniknou prosluněné a zacloněné plochy, nebezpečná a nevábna zákoutí, zákoutí a trasy nikam nevedoucí apod. Soliterní systém je pro danou lokalitu nevhodný z toho důvodu, že plochu je třeba maximálně plošně využít. Proto navrhuji kompromis.

Ulice 5. května (viz historicko – urbanistický vývoj města) byla vždy městskou ulicí. V současné době pouze chybí jižní fronta domů. Tuto ulici doplním klasickou formou uliční zástavby s novým uličním průčelím. Aby nebyly zastíněny okolní stávající fasády (lidé si jistě za dobu vzniklé proluky zvykli na oslunění) volím výšku dostavby max. do 3 podlaží. Budovu Komerční banky respektuji, zástavba nebude navazovat. Tok lidí proudící ulicí 5. května směrem na náměstí F.X. Šaldy a zpět bude zachován, naopak dojde jistě k zintenzivnění.

Ulice Palachova je, podle mého názoru, uměle vytvořená a předimenzovaná komunikace, která v podstatě vyloučila pěší pohyb. Směr pěší dopravy zde neexistuje a cesty nikam nevedou. Postupným odbouráním a rozšiřováním této ulice zde byl vytvořen nehezký a příliš široký prospekt s tramvajovou a autobusovou dopravou. Pěší provoz nenaláká ani budova nebo areál zámku na spojnici ulic 8. března a Gutenbergovy. Zámecké náměstí je neživé. Pěší trasa z náměstí F.X. Šaldy do ulice Felbrovy a dále do rušných městských ulic Moskevské a náměstí Dr. E. Beneše je příliš dlouhá a nezáživná. Snaha je tuto ulici oživit. Proto navrhuji prospekt zúžit, zachovat pouze tramvajovou dopravu, autobusovou MHD vyloučit. Automobilovou dopravu omezit dopravním omezením natolik, aby ulice nebyla používána jako průjezdní, ale pouze zásobovací a příjezdová do podzemních garáží.

Cestu navrhuji oživit zelenou alejí stromů. Stromy nahradí soliterní stavby. Pěší část ulice bude doplněna soliterními uměleckými díly, budou zde pořádány výstavy pod

širým nebem, pěší provoz bude maximálně zpestřován různými aktivitami. Přeložením tramvajové zastávky níže, směrem k Zámeckému náměstí bude převážná část návštěvníků usměrněna (navedena) na nové pěší trasy spojující zámek s městskou zelení s náměstím Dr. E. Beneše. Aby nemuseli lidé, tak jako doposud, obcházet celý blok, je zde navržena jedna ze tří základních komunikačních os nového řešení.

Ve směru JV – SZ bude vytvořen zelený pás nové komunikace, který vyústí přímo do náměstí Dr. E. Beneše novým komunikačním propojením. Nejužší dům (čp.4) ve východním bloku náměstí bude vybourán.

Dle předchozích kapitol popisu přestavby horního centra – Benešova náměstí, je objekt neautentický, novodobý, bez historické hodnoty. Byl několikrát zbořen, přestavován,

vyhořel, zbořil ho sovětský tank, tento objekt má prostě „smůlu“, viz obr. Vzniklá proluka bude koncipována jako úzký průchod štěrbinou po celé výšce objektu, na celou hloubku nového objektu. Půdorysně bude dostavba zasunuta za podloubí. Vyplněna bude proskleným objektem galerie na schodech.

Druhou ze základních komunikačních os řešeného území je nástup poměrně úzkým hrdlem ze směru od náměstí F. X. Šaldy. Toto náměstí není dle mého názoru tolik náměstím jako spíše křižovatkou. Z těchto důvodů zde nevytvářím dominantní nároží, naopak se roh projevuje jako negativně prohnuté hrdlo, které lidi „vcucne“ do nového prostoru. Lidé se ocitnou průchodem z úzkého hrdla v širokém a otevřeném prostoru zalitém sluncem. Při pohledu z náměstí F. X. Šaldy je navíc jedinečný dálkový průhled na krajinou dominantu města – Ještěd. Při jasném a slunečném počasí, ovšem. Krásné počasí je v Liberci, jak známo, vzácností. Proto celý nově vzniklý prostor řešeného území bezesbýtku využívá ideální jižní orientaci a svažitost terénu. Nárožní pozice nově navržené otevřené zástavby je u náměstí F. X. Šaldy velice důležitá až strategická. Tímto náměstím (křižovatkou) musí téměř každý návštěvník městského centra projet. Je dobře naleznutelné, orientačně snadno přístupné. Město by si mělo, dle mého názoru, toto místo rezervovat pro vyjímečné využití.

V návrhu předpokládám jedno nároží ponechat k potřebám a k využití Města Liberec (propagační, reprezentativní, administrativní účely), druhé nároží ponechávám k dispozici pro využití Technické univerzity Liberec (propagační, reprezentativní, účely, upoutávky pro zájemce apod.) Pro lepší orientaci ve volném prostoru (tak jako v přírodě) je nutné vytvořit záchytné body. Jsou zde navrženy záchytné body (orientační, nikoliv dominantní), které navedou příchozí k hlavním vstupům do objektů. Záměrně nenavrhuji dominanty, těch má město ve formě různých věží a věžiček dost. Jako nejvhodnější forma tvaru pro body byla vybrána koule (polokoule), protože nejlépe koresponduje s křivkami teras, tak jak jsou navrženy. Obdobně jako v přírodě, i zde nejsou a nevyskytují se kostky, hranaté objekty apod. Kopule vstupních hal a auly připomínají

kapky vody na ploše, jsou chápány jako lehčí (prosklené) elementy vložené do poměrně složité struktury teras.

Tvary teras jsou záměrně navrženy jako stékající, až ležérní tvary, uspořádané do záhybů a různých navzájem propojených výškových úrovní tak, aby se navzájem neclonily a umožnily navodit pocit prostoru obklopeného širokým přírodním amfiteátre ve městě. Terasy budou maximálně zatravněny, ozeleněny nízkou, popínavou nebo visící zelení.

Pohledu na okolní zadní trakty okolní zástavby jsou návštěvníci prostoru ušetřeni stupňovitým zvyšováním teras, které s patřičným prostorovým odstupem zadní fasády zakrývají, ale necloní. Dále je odstupem od domů vyřešena i možnost zadního zásobování domů na východním bloku náměstí Dr. E. Beneše.

Terasy kopírují svažitost terénu a směrem jižním se snižují. Objekt v dolní části prostoru zakrývá sice částečně budovu České pojišťovny, ale výškově byl snížen natolik, aby uvedený mladý pracovník (pokud bude ještě zaměstnancem České pojišťovny po realizaci stavby) mohl hledět ze své kanceláře opět do „přírody“.

Poznámka na závěr

Řešený blok víceúčelového komplexu v centru města jsem pracovně nazval Libercum – což je český ekvivalent nejstaršího názvu původní osady.

1. Rozsah území územní studie	0.1
2. Územní studie území územní studie	0.2
3. Územní studie území územní studie	0.3
4. Územní studie území územní studie	0.4
5. Územní studie území územní studie	0.5
6. Územní studie území územní studie	0.6
7. Územní studie území územní studie	0.7
8. Územní studie území územní studie	0.8
9. Územní studie území územní studie	0.9
10. Územní studie území územní studie	1.0
11. Územní studie území územní studie	1.1
12. Územní studie území územní studie	1.2
13. Územní studie území územní studie	1.3
14. Územní studie území územní studie	1.4
15. Územní studie území územní studie	1.5
16. Územní studie území územní studie	1.6
17. Územní studie území územní studie	1.7
18. Územní studie území územní studie	1.8
19. Územní studie území územní studie	1.9
20. Územní studie území územní studie	2.0
21. Územní studie území územní studie	2.1
22. Územní studie území územní studie	2.2
23. Územní studie území územní studie	2.3
24. Územní studie území územní studie	2.4
25. Územní studie území územní studie	2.5

STARY HILL

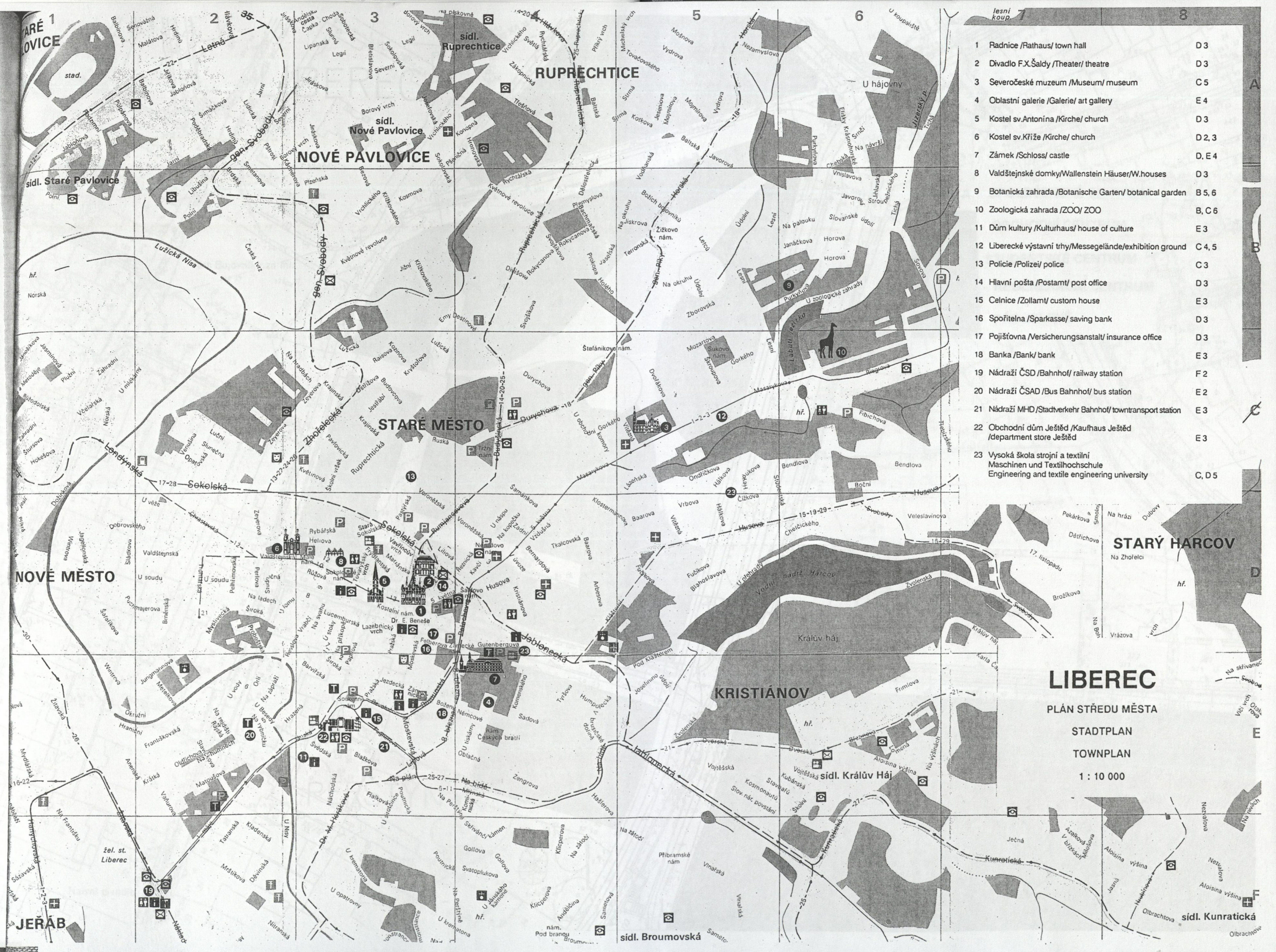
LIBEREC

PLAN OF THE CITY

STADTPLAN

TOWNPLAN

1:10 000

1	Radnice /Rathaus/ town hall	D 3
2	Divadlo F.X. Šaldy /Theater/ theatre	D 3
3	Severočeské muzeum /Museum/ museum	C 5
4	Oblastní galerie /Galerie/ art gallery	E 4
5	Kostel sv. Antonína /Kirche/ church	D 3
6	Kostel sv. Kříže /Kirche/ church	D 2, 3
7	Zámek /Schloss/ castle	D, E 4
8	Valdštejnské domky /Wallenstein Häuser/ W. houses	D 3
9	Botanická zahrada /Botanische Garten/ botanical garden	B 5, 6
10	Zoologická zahrada /ZOO/ ZOO	B, C 6
11	Dům kultury /Kulturhaus/ house of culture	E 3
12	Liberecké výstavní trhy /Messegelände/ exhibition ground	C 4, 5
13	Policie /Polizei/ police	C 3
14	Hlavní pošta /Postamt/ post office	D 3
15	Celnice /Zollamt/ custom house	E 3
16	Spořitelna /Sparkasse/ saving bank	D 3
17	Pojišťovna /Versicherungsanstalt/ insurance office	D 3
18	Banka /Bank/ bank	E 3
19	Nádraží ČSD /Bahnhof/ railway station	F 2
20	Nádraží ČSAD /Bus Bahnhof/ bus station	E 2
21	Nádraží MHD /Stadtverkehr Bahnhof/ town transport station	E 3
22	Obchodní dům Ještěd /Kaufhaus Ještěd /department store Ještěd	E 3
23	Vysoká škola strojní a textilní
Maschinen und Textilhochschule
Engineering and textile engineering university	C, D 5

LIBEREC

MěNV

nám Bojovníků za mír

Česká státní
pojišťovna

Česká státní
spořitelna

PERŠTÝN

Národní divadlo

nám. F. X. Saldy

SEKCE A - SPOLEČENSKÉ CENTRUM

SEKCE B - OBCHODNÍ CENTRUM

SEKCE C - STUDENTSKÉ CENTRUM

SEKCE D - REGENERAČNÍ CENTRUM

PÁS ZELENĚ

Pohřební
služba

Lidová škola
umění

hotel Zlatý lev

Skloexport n.p.

KRISTIANOV

Státní les

Skloexport
n.p.

letní kino

Literatura

Hrůza J. –Vývoj urbanismu II. Praha 1996

Kabíček L. – Ovsík L. – Pikous J. – Liberec. SNP 1977

Karpaš R. a kol. – Kniha o Liberci. Dialog Liberec 1996

Liberec včera dnes a zítra – Liberec 1981

Město XX. století + 1 – Liberec 1900 – 1920. Severočeské muzeum v Liberci

Liberec – plán města 1 : 15 000. SHO cart 1995

Liberec – plán středu města 1 : 10 000. LAMB Liberec 1991

Liberec - plán města 1 : 15 000. 1985

Ruda V. – Technik S. – Liberec minulosti a současnosti. Liberec 1980

Regionální brožura – Liberec, město a oblast pod Ještědem. 1997

Technik S: - Liberecké domy hovoří I. Liberec 1992

Technik S. – Liberecké domy hovoří II. Liberec 1993

Technik S. – Liberecké domy hovoří III. Liberec 1995

Technik S. – Liberecká náměstí. Liberec 1996

Technik S. – Stavební památky města Liberce. Liberec 1981

...ním. Je možná, aby si lidé ze své povahy a zvláštností svého vnímání světa našli
přírodu? Nebo je to otázka, která bude řešena až v budoucnu, když se budou
než jsou domy, domy a také domy a domy...

Úvahy přicházely samy od sebe. Jak to bylo, že lidé, kteří se v minulosti
leželo ladem... Proč? Vždyť je to mnohem více, než je to, co jsme
doby veli – zastavět a budovat... a tak... a tak... a tak...
je zvyklí...

A tak jsem se pokusil... a tak... a tak... a tak...
Vím, že podobné myšlenky a představy...
melo řešit mnoho architektů...

Tedy je můj pokus...

4.1.1. Návrh k přírodě

Bezesporu ano. Ale jakou zvolit formu? A jakou zvolit...
jinou formu. Pohybovou. To je...
odresgovat se a pokračovat...
Obchody, služby, zábava...
Mají také vnitřní svět...
Takže musí zůstat zůsta...
abzviast...
zejícími do práce a z práce...
roch nebyli...
ně oživi...
Liberec... v tomto...
Liberec...